अभ्यास (Exercise)

क. परियोजना कार्य (Project Work)

१. सहकारी ऐन र नियमावलीमा अनुगमन तथा सुपरीवेक्षणसँग सम्बन्धित प्रावधानहरूको सूची तयार गर्नुहोस् र सो सूची कक्षामा साथीहरूसँग छलफल गर्नुहोस् ।

२. कुनै एक सहकारी संस्थाको वार्षिक प्रतिवेदन लिनुहोस् र त्यसमा दिइएका तथ्याङ्कहरूको प्रयोग गरी विभिन्न पल्स सूचाङ्कहरूको निर्धारण गर्नुहोस् ।

ख. छोटा प्रश्नहरू (Short Questions)

१. सहकारीको नियमन तथा अनुगमन भन्नाले के बुझ्नुहुन्छ उल्लेख गर्नुहोस् ।

२. सहकारीमा प्रयोग भइरहेको पल्सका सूचाङ्कहरूका बारेमा छोटकरीमा व्याख्या गर्नुहोस् ।

३. सहकारीका नियामक निकायहरूको बारेमा संक्षेपमा लेखुहोस ।

४. सहकारीको नियमन गर्दा प्राप्त गर्नुपर्ने आवश्यक कागजातहरू के के हुन् लेख्नुहोस् ।

५. सहकारी नियमन गर्ने विधिहरूको बारेमा छलफल गर्नुहोस् ।

ग. लामा प्रश्नहरू (Long Questions)

१. नेपालको संविधान २०७२ अनुसार संघको अधिकार क्षेत्र प्रदेशको अधिकार क्षेत्र र स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र पर्ने कार्यहरूको बारेमा स- विस्तार उल्लेख गर्नुहोस् ।

२. सहकारी अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण गर्दा प्रयोग गरिने विधिहरूको बारेमा विस्तृत रूपमा व्याख्या गर्नुहोस् ।

३. नेपालमा सहकारी ऐन २०७४ मा व्यवस्था गरिएका मुख्य मुख्य अनुगमन तथा सुपरीवेक्षणका प्रावधानहरू स-विस्तार व्याख्या गर्नुहोस् ।

७

अध्याय

सहकारी आन्दोलनको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

Historical Movement of Co-operative Development

यस अध्यायको अध्ययनपछि पाठकहरूले निम्न विषय वस्तुहरूमा जानकारी राख्न सक्नेछन् :

- *सहकारी आन्दोलनको ऐतिहासिक पृष्ठभूमिको बारेमा,*
- *विभिन्न देशमा भएका सहकारी आन्दोलन तथा स्वरूपका सम्बन्धमा,*
- *लघुवित्तका बारेमा सामान्य जानकारी,*

ऐतिहासिक पृष्ठभूमिको परिचय

Introduction of Histocial Movement Co-operatives

विश्वको आधुनिक सहकारीको पहिलो प्रयास रोबर्ट ओवेन (Robert Owen) बाट भएको देखिन्छ । उनी बेलायतमा सन् १७७१ मा जन्मेका थिए र उनी कारखानाका म्यानेजर थिए । पछि उनी मिल मालिक बन्न पुगेपछि श्रमिकहरूको सुविधा थप गर्ने र काम गर्ने समय प्रतिदिन ८ घण्टा कायम गर्ने जस्ता सुधारका प्रयास गरे । यसो गर्दा पनि वास्तविक श्रमिकहरूको अवस्थामा सुधार हुन नसकेकाले बेलायत र अमेरिकामा सामूहिक खेती प्रणालीको विकास गरेर समुदायलाई नै एउटै परिवारमा बाँध्ने कोसिस गरे । बेलायतमा एउटा सामूहिक वस्तीको पनि विकास गरे । सन् १८२४ मा अमेरिका गएर ३०,००० एकड जमिन किनी ९०० परिवारको बस्ती बसाले तर सफल हुन सकेन । उनको विचारमा विश्व एक दिन ठूलो साझा परिवार हुने छ भन्ने थियो । यसै कारण उनलाई सहकारीका पिता Father of Co-operative भनिन्छ ।

सहकारी भावनाको विकास मानिसको सभ्यताको सुरूसँगै भएको पाइन्छ । तर त्यस समयमा सहकारी भावनाको व्यावहारिक सिद्धान्त भने अविष्कार हुन नसकेको देखिन्छ । झण्डै २०० वर्ष पहिले मात्र सहकारीलाई व्यावहारिक बनाउने सिद्धान्त र प्रविधिको विकास भएको पाइन्छ ।

मालिक वर्गको चरम अत्याचार, श्रम शोषण, चर्को सामजिक विभेदको अवस्थामा, बिक्रीका माल झैं मालिकको सेवामा जीवन विताउन बाध्य हुनपर्ने अवस्थामा रहेका श्रमिकहरूले जीवनलाई सार्थक बनाएर स्वाभिमानीपूर्वक बाँच्ने उपायको खोजी गर्ने क्रममा सहकारीको अविष्कार भएको हो । श्रम सुधारक, समाज सुधारक मानवतावादीहरूको सैद्धान्तिक आदर्श र श्रमजीवीहरूको अनुभवको आधारमा सहकारी पद्धतिको विकास भएको हो । विश्वका पहिलो समाजवादी विचारक रोबर्ट ओवेनको विचार, लामो अनुभव र लामो समयको सामूहिक छलफल चिन्तन मननपछि विश्वमा पहिलो सहकारीको स्थापना सन् १८४४ मा बेलायतका श्रमिकहरूले गरेका हुन । आधुनिक सहकारिताको विकासक्रमको इतिहास सन् १८४४ मा बेलायतको Rochadale Equitable Pioneers Society को स्थापनासँगै सुरू भएको हो ।

१९ औं शताब्दीको औद्योगिक क्रान्तिले व्यक्तिगत पुंजी निर्माण, उत्पादन र उपभोगमा ठूलो परिवर्तन ल्यायो । औद्योगिक क्रान्तिले श्रमिक आन्दोलनलाई जन्मायो । त्यो समय बालश्रमको मुलुकहरूमा

सामान्य कुरो मानिन्थ्यो । श्रम गरेबापत ज्याला पनि कुपनमा दिइने र सो कुपन साहूकै पसलमा मात्र सामान किन्नुपर्ने बाध्यात्मक व्यवस्था थियो भने अर्कोतिर आर्थिक मन्दीले गर्दा मनपरी श्रमिकहरू कटौतीले गर्दा मजदूरहरूको जीवनमा अर्को जटिल समस्या आइपऱ्यो । यी घटनाहरूले सहकारीको आवश्यकतालाई बल पुऱ्यायो । बेलायतमा स्थापना गरिएको पहिलो आधुनिक सहकारी रोचडेल पायोनियर सोसाइटीको स्थापनामा २८ जना जुल्याहा मजदूरहरूको सामूहिक प्रयास थियो । यसैगरी जर्मनीमा सन् १८५० को दशकमा कृषि मन्दीका बेला राइफाइजेनले क्रेडिट यूनियनको अवधारण प्रयोगमा ल्याई पिडित किसानहरूलाई राहत पुऱ्याउने काम गरे । शहरी क्षेत्रमा कालिगढ तथा मजदूरहरूलाई संगठित गरी हर्मन शूल्जले क्रेडिट युनियन (सहकारी) को विस्तार गरे ।

रोबर्ट ओवनलाई सहकारीको जन्मदाता मानिन्छ । उनी मार्क्सवादका प्रणेता तथा मार्क्सका समकालीन पनि हुन् । वर्ग संघर्षमा आधारित साम्यवादी व्यवस्थाको स्थापनामा मार्क्सवादले प्रभावित तत्कालीन विश्वमा सहकारीको अवधारणा अघि बढाइएको थियो । आर्थिक विकासमा प्रजातान्त्रिक विधि (Economic Democracy) सहकारी दर्शनको अभीष्ट रहेकोले तत्कालीन समयमा साम्यवादी र पुंजीवादी विचारको चपेटामा सहकारी अभियान परेको सहज अनुमान लगाउन सकिन्छ ।

विश्वमा राज्य नियन्त्रित अर्थ व्यवस्थालाई साम्यवादीहरूले प्रयोगमा ल्याए भने निजी सम्पत्तिको सुरक्षाको साथै अर्थतन्त्रमा सर्वत्र निजी क्षेत्र भए पुग्छ भन्ने पुंजीवादी मुलुकहरू भए । यी दुबै खाले आर्थिक विकासको मोडललाई राज्यले नै भरथेग गर्दै गयो । केही समाज सुधारकहरूको व्यक्तिगत प्रयासबाट सहकारी मोडलको व्यावसाय पनि विकसित हुँदै आफ्नो प्रभाव विश्वभर फैलाउन सक्यो । विश्वका विकसित मुलुकहरूमै सबैभन्दा बढी सहकारीको प्रभाव देख्न सकिन्छ । युरोपका अधिकांश मुलुकहरू, अमेरिका, क्यानडा, जापान, कोरिया यसभित्र पर्छन् ।

इन्टरनेशनल कोअपरेटिभ एलायन्स (आइसिए) सहकारीहरूको प्रतिनिधित्व रहेको स्वतन्त्र तथा गैर सरकारी विश्व संगठन हो । एलायन्सको स्थापना सन् १८९५ मा भएको हो । यो विश्वकै सबैभन्दा ठूलो गैर सरकारी सङ्गठन पनि

हो । संयुक्त राष्ट्र संघले सन् १९९५ देखि जुलाइको पहिलो शनिबार अन्तर्राष्ट्रिय सहकारी दिवसको रूपमा मनाउन सुरू गर्नु र सन् २०१२ लाई अन्तर्राष्ट्रिय सहकारी वर्ष घोषणा गर्नुबाट सहकारी मोडलको व्यावसायको महत्त्वलाई विश्वले स्वीकार गरेको प्रमाणित हुन्छ । सन् १९२३ देखि एलायन्सले मात्रै मनाउँदै आएको अन्तर्राष्ट्रिय सहकारी दिवस अहिले साझा भएको छ ।

बेलायतमा उपभोक्ता सहकारीको विकास
Consumer Co-operative Movement in Britain

आधुनिक सहकारीको जन्म सर्वप्रथम सन् १८४४ डिसेम्बर २१ मा बेलायतमा भएको हो । अठारौं शताब्दीमा बेलायतमा औद्योगिक क्रान्ति भएपछि त्यहाँको अर्थतन्त्र र सामाजिक जीवनमा ठूलो परिवर्तन आयो । साना साना ग्रामीण घरेलु उद्योगको ठाउँमा ठूला ठूला कलकारखाना र उद्योगहरू स्थापित भए । ग्रामीण क्षेत्रका जनताहरू आफ्नो रोजीरोटीको लागि गाउँबाट सहरतिर पस्न थाले । ठूला ठूला औद्योगिक क्षेत्रहरू र खानीहरूमा जीवनयापनको लागि काम गर्न थाले । ती ठूला ठूला उद्योग, कलकारखानामा उत्पादित वस्तुले गर्दा ग्रामीण जनताले उत्पादन गरेका घरायसी सरसामानहरू, लत्ताकपडा, भाँडाँकुँडा र अन्य कृषि उपकरणहरू उत्पादन गर्ने उद्योगहरू बन्द भए । ग्रामीण जनताले आफ्नो रोजीरोटीको लागि केही ठूला उद्योगपतिहरूको मुख ताक्नुपर्ने अवस्था सिर्जना भयो ।

यसबाट ग्रामीण जनताहरू भोक, रोग र ठूला आर्थिक संकटमा परे । आफ्नो जीवनका आवश्यकताहरू पूरा गर्न उनीहरूलाई धौधौ पर्‍यो । औद्योगिक क्रान्तिपछि खुलेका ठूला ठूला कलकारखानाहरू केही सीमित व्यक्तिहरूलाई बरदान साबित भयो । तर बहुसंख्यक जनताका लागि भने यो ठूलो असुरक्षा, बेरोजगारी एवम् गरिबीको स्रोत बन्न पुग्यो । ती ठूला कलकारखाना तथा उद्योगका मालिकहरूले विभिन्न तरिकाले आम जनतालाई आर्थिक शोषण गर्न थाले । कम ज्यालामा बढी परिश्रम, पैसाको सट्टा समानको रूपमा श्रमिकलाई ज्याला, रोजगारीको असुरक्षा, बालश्रमको शोषण जस्ता कुराहरूले डरलाग्दो समस्या उत्पन्न भयो । यसरी पुँजीपति र उद्योगपतिहरूबाट शोषित र पीडित बेलायती जनताहरूले गरीबी प्रेस

स्वतन्त्रता, संघ संस्था खोल्ने स्वतन्त्रताको माग राखी सँगठित रूपमा आन्दोलनमा उत्रन बाध्य भए । अन्ततः आर्थिक शोषणबाट पीडित बेलायती मजदुरहरूलाई आफ्नो हक, हित, गरीबी उन्मूलन, रोजगारीको लागि एक आपसमा सङ्गठित हुन बाध्य बनायो । यसको परिणाम स्वरूप सन् १८४४ डिसम्बर २१ मा Robert Owen का २८ जना अनुयायीहरूले बेलायतमा त्यहाँको फ्रेण्डली स्वसाइटी ऐन अन्तर्गत Rochdale Equitable Pioneers Society को नामबाट उपभोक्ता भण्डारको रूपमा श्रमिकहरूको पहिलो पटक सहकारी आन्दोलनको सूत्रपात गरे । यिनीहरूले प्रत्येक सदस्यबाट १ पाउन्ड उठाएर टोडलेन भन्ने ठाउँमा प्रतिवर्ष १० पाउन्ड भाडाको एक घर लिएर उनीहरूले उपभोक्ता भण्डार थालनी गरे । सदस्यहरूको कडा परिश्रमले त्यो उपभोक्ता भण्डार मुनाफामा सञ्चालन हुन पुग्यो । यसरी उपभोक्ता भण्डार मुनाफामा सञ्चालन भएको थाहा पाएर त्यसमा थुप्रै बेलायती श्रमिकहरू सदस्य बन्न पुगे र भण्डारको पुँजीको स्रोत पनि बढ्न गयो । सन् १८५२ मा सिलाइ तथा जुत्ता बनाउने अर्को इकाइ पनि उनीहरूले आफ्नो भण्डारमा थप गरे । यसरी रोच्डेल अग्रदूतहरूले खोलेको उपभोक्ता भण्डारले बेलायती जनतालाई आर्थिक रूपमा राहत दिई उनीहरूको जीवनस्तर सुधार्नमा सफल भएको हुँदा यसको प्रभाव विश्वका अन्य धेरै देशहरूमा पर्न गयो । सन् १८५२ मा यसले कानूनी मान्यता पनि पायो ।

बेलायतमा वीसौं शताव्दीमा स-साना सहकारी सोसाइटीहरू एकीकरण भएर Co-operative Whole Society (CWS) निर्माण भयो । यसबाट सन् १८७३ मा Scottish Co-operative Society र South Suburban Co-operative Society सन् १९८४ मा स्थापना भए । सन् २००० मा Co-operative Whole Society (CWS) Co-operative Retail Society सँग एकीकरण भयो । आज धेरै यूरोपियन देशहरूमा यस्ता सहकारीहरूले बैंक, विमा तथा अन्य क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन ।

जर्मनीमा ऋण सहकारी संस्थाको विकास
Credit Co-operative Movement in Germany

जर्मनीमा ऋण सहकारीको सुरूवात १९ औं शताव्दीको मध्यतिर भएको थियो । त्यसबेला जर्मनीको आर्थिक अवस्था एकदमै जर्जर र दयनीय थियो । जर्मनीका

किसान र मजदूरहरू साहु महाजनको चर्को ब्याजदरको ऋणमा चुर्लुम्म डुबेका थिए । उनीहरू भोक, रोग, गरिबी र अभावबाट नराम्ररी पिल्सिएका थिए । यहुदीहरूको बजारमा पूर्ण नियन्त्रण थियो । गरिब किसान र मजदूरहरूको यहुदीहरूसँग आफ्ना आवश्यकताका समानहरू खरीद गर्नुपर्ने र आफ्ना सम्पूर्ण उपजहरू यहुदीहरूलाई नै सस्तो मूल्यमा बिक्री गर्नुपर्ने बाध्यता थियो । गरिब जनताहरू यहुदीहरूबाट शोषित र पीडित थिए । उनीहरूका सम्पूर्ण घर, खेत, जमिन यहुदीहरू कहाँ बन्धक थियो । त्यस्तो अवस्थामा गरिब जनताहरूको आर्थिक उत्थान गर्न Herr Franz Shulze र F.W. Raiffeisen चासो देखाई सुधार प्रयासहरू सुरू गरे ।

सुरूमा शुल्ज गरिब जनताहरूको दयनीय अवस्था सुधार ल्याउन उनले सुरूमा धर्मरोटीघर (Bakery) को सञ्चालन गरेका थिए । यसले खासै सन्तुष्टि नदिएपछि सन् १८४९ मा शुल्जले आफ्ना साथी डा. बर्नहार्डीसँग मिलेर बिरामीहरूको उपचारको लागि एउटा मैत्री संघको स्थापना गरे र त्यसपछि कच्चा पदार्थ खरीद गर्नको लागि सार्कीहरूको संघ पनि खोले । सन् १८५० मा उनले धनीहरूको पैसाले पहिलो ऋण संघको पनि स्थापना गरे । सन् १८५२ मा शुल्जले Delitzch भन्ने ठाउँमा सहकारी सिद्धान्तमा आधारित एउटा संस्था खोले । उनले त्यस संस्थाको लागि आवश्यक पर्ने पुँजी संस्थाको सेयर बिक्रीबाट जुटाए । उनको मेहनतले राम्रो प्रतिफल दिन थाले पछि उनको हौसला झन बढ्न गयो । यसको फलस्वरूप शुल्जले सन् १८५६ मा आफ्नै प्रयासबाट आफ्नो अनुभवको आधारमा सहकारी बैंकिङ्ग सम्बन्धी पुस्तक प्रकाशित गरे । त्यसपछि उनले सुरू गरेको बैंकहरूको सङ्ख्यामा तिव्रता आयो । यसरी शुल्जले जर्मनीको शहरी क्षेत्रमा गरिब जनताहरूको दयनीय अवस्थामा सुधार ल्याई उनीहरूको जीवनस्तर उकास्न ऋण सहकारी आन्दोलनको सुरुवात गरेर ठूलो योगदान पुऱ्याए ।

राइफेशनले कृषकहरूको सहायता गर्न सन् १८४९ मा एक संघको स्थापना गरी धनी मानिसहरूको जमानतमा संघले ऋण लिएर आफ्ना सदस्यहरूलाई विभिन्न व्यावसाय गर्न ऋण प्रदान गरे । केही गरिब किसानहरू यस संघको सदस्य बनेर आर्थिक लाभ हासिल गरी साहु महाजनको चर्को ब्याजको ऋणबाट मुक्त हुन सके । राइफेशनको यो संघ राम्ररी नै सञ्चालन भयो । केही वर्षपछि राइफेशनले गरिब कृषकहरूलाई आयमूलक एवम् उत्पादनशील व्यावसाय

सञ्चालन गर्नको लागि ब्याजमा ऋण प्रदान गर्न धनी व्यक्तिहरूको एक समिती पनि स्थापना गरे । यो संस्थाले पनि सफलता पायो, तर गरिब मानिसहरू आफ्नो जीवन निर्वाहको लागि धनी मानिसहरूको मुख ताक्नुपर्ने स्थिति भने जस्ताको तस्तै रह्यो, जुन राइफेशनलाई मन परेन । उनले उक्त समितिमा कृषक तथा कालिगढहरूलाई पनि आबद्ध गराएर त्यस समितिको नाम Heddesdorf Credit Union राखे । त्यसबेलादेखि नै प्रत्येक सबैका लागि सबै प्रत्येकका लागि भन्ने (One for all, all for one) सिद्धान्त लागु भयो । सन् १८७७ मा ग्रामीण सहकारी संस्थाहरूको बृहत संघको स्थापना भयो, जसलाई राइफेशन संघ पनि भनिन्छ ।

यस अवस्थासम्म जर्मनीमा Urban Co-operative Society, Housing Co-operative Society, Consumer Co-operative Society आदि जस्ता धेरै सहकारी स्थापना भए । Credit Co-operative बाट सुरू भएको सहकारी आज जर्मनीको हरेक आर्थिक क्षेत्रमा फैलिएको छ । अहिले जर्मनीमा धेरै सङ्ख्यामा National Leagues, Regional Confederations र Global Organizations-World Council of Credit Union (WCCU) जस्ता संस्थाहरू स्थापना भएका छन । र WCCU ले सन् १९७७ मा ICA को सदस्यता प्राप्त गरेकोछ ।

डेनमार्कमा दुग्ध सहकारी अभियान
Diary Co-operative Movement in Denmark

उन्नाइसौं शताब्दीमा डेनमार्कको खेतीयोग्य जमिन जमिन्दारहरूको अधीनमा थियो । किसानहरूले उब्जाएको अन्नहरू ती जमिन्दारहरूले नै कब्जा गर्ने गर्दथे । त्यसैबेला डेनमार्कको बजारमा अमेरिकी उत्पादनहरू (खाद्यान्न) को प्रचुरता हुनाले डेनिस किसानहरूको लागि कडा प्रतिस्पर्धा सृजना भएको थियो । प्रतिस्पर्धाको क्रममा अमेरिकी खाद्यान्न भन्दा सस्तो मूल्यमा डेनिस उत्पादनहरू बेच्न किसानहरूलाई मुस्किल परेको थियो । यसको लागि उनीहरूले कम लागतमा बढी उत्पादन गरी खाद्यान्न बिक्रि वितरण गर्नुपर्ने अवस्थाले उनीहरूलाई एकल प्रयासबाट समस्याको समाधान हुन नसक्ने देखी सहकारितालाई माध्यमको रूपमा प्रयोग गर्नुपर्ने आवश्यकता महसुस गरे । यसको फलस्वरूप सन् १८६९ मा डेनमार्कमा प्रथम कृषि सहकारी संस्थाको स्थापना भयो । यस संस्थामा सदस्यहरूको सङ्ख्या बढ्दै जानाले संस्थाको

वित्तीय स्थिति राम्रो भइ संस्थाबाट धेरै कृषकहरू लाभान्वित भए । त्यसै बखत बेलायतबाट डेनिस मक्खन तथा क्रिमको अत्यधिक माग भइरहेकोले डेनमार्कमा कृषि सहकारी भन्दा दुग्ध सहकारीलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने अवस्था सृजना भयो । सन् १८८२ मा मक्खन तथा क्रिम बनाउने दुग्ध सहकारी संस्थाको स्थापना भयो । यो संस्थाले ठूलो आर्थिक सफलता हासिल गर्‍यो र देशभर दुग्ध सहकारी संस्थाको स्थापना र विस्तार हुन थाल्यो । डेनमार्कको दुग्ध सहकारी संस्थाहरूको सिद्धान्तको रूपमा खुल्ला सदस्यता, सेयर लगानीमा स्वतन्त्रता, दूधको मात्रा अनुसार सदस्यहरूको दायित्व निर्धारण, प्रजातान्त्रिक व्यवस्थापन जस्ता कुराहरू रहेको पाइन्छ ।

स्वीडेनमा उपभोक्ता सहकारी अभियान
Consumer Co-operative Movement in Sweden

स्वीडेन एउटा सानो देश हो । उन्नाइसौं शताब्दीको सुरूवातसम्ममा स्वीडेन एउटा कृषिप्रधान देश थियो । ७५ प्रतिशत जनसङ्ख्या कृषिमा र बाँकी अन्य क्रियाकलापमा संलग्न थिए । जब बेलायतमा औद्योगिक क्रान्ति भयो त्यसको असर स्वीहेनमा पनि पर्‍यो र सन् १८७० मा साना ठूला उद्योगहरू स्थापना भए । स्वीडेनमा औद्योगिक विकास यति छिटो भयो कि पूरै कृषि अर्थतन्त्र बन्द हुन पुग्यो । यसको सबैभन्दा पहिलो असर रोजगारीमा पर्‍यो । ग्रामीण क्षेत्रमा कृषि व्यावसाय गरिरहेका मानिसहरू कृषि पेसा छोडेर उद्योगमा काम गर्न थाले । आज पनि स्वीडेनमा अधिकांश मानिसहरू उद्योग-धन्दामा रोजगार छन् । जम्मा जनसङ्ख्याको ५ प्रतिशत जनसङ्ख्या मात्र कृषि कार्यमा लागेको छ जसको परिणाम स्वरूप ज्याला वा मजदुरी गर्ने मानिसहरूको सङ्ख्या ग्रामीण र सहरी दुवै वस्तीहरूमा बढ्दै गएको छ । तिनीहरूले प्राप्त गरेको ज्यालाले दैनिक उपभोग्य सामग्री खरिद गरी गुजारा चलाउन गाह्रो हुन थाल्यो । औद्योगिक उत्पादनमा उत्पादकहरू मिलेर वस्तुमा cartel गरेर वस्तुको मूल्य नाफा कमाउनको लागि अत्यधिक बढाए । यसबाट पनि ज्यालादारी वा मजदूरी गरी खाने मजदूरहरू समस्यामा परे ।

मजदूरहरूको सङ्ख्या पनि दिन प्रतिदिन बढ्दै गयो । सङ्ख्या बढ्दै जाँदा उनीहरूको दैनिकीमा पनि ठूलो असर पर्न थाल्यो । काम गरेर दुई छाक खान नपुग्ने भयो । यी समस्याहरू आइपरेपछि उनीहरूले कसरी उद्योगका

मालिकहरूको शोषण अन्त्य गर्ने र के गरेर यसबाट हामीहरूले छुटकारा प्राप्त गर्न सक्दछौं भनी सोच्न थाले । यसै क्रममा वेलायतमा रोचडेल सोसाइटी स्थापना गरी त्यहाँका कामदारहरूले आफ्ना समस्याहरू समाधान गर्ने गरेको उनीहरूले सुनेका थिए । यसैको अनुसरण गर्दै स्वीडेनमा सन् १८५० District Community Buying Company को स्थापना गरे । जुन सहरमा सहकारीको स्थापना भएको थियो त्यो सहरमा आज पनि Swedish Co-operative Union and Wholesale Society Known as (K.F.) छ । करिव ७५ प्रतिशत घरधुरीका मानिसहरू यसका सदस्य बनेका छन् र धेरैजसो सदस्यहरू ज्यालादारी वा त्यस्तै काम गर्ने अन्य कर्मचारी छन् ।

सहकारी स्थापनाको सुरूका दिनहरूमा सहकारी आन्दोलनले प्राईभेट संघसंस्थाहरू सँग धेरै सङ्घर्ष गर्नुपर्यो तर यसको बढ्दो लोकप्रियताले सहज रूपमा अगाडि बढ्न सक्यो । आज स्वीडेनको Consumer Co-operative ले त्यहाँको अर्थतन्त्रमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । यसको विकाससँगै उद्योगीहरूको एकाधिकार पनि अन्त भएको छ । यही सहकारी आन्दोलनबाट Super Market / Departmental Store आदिको सुरूवात भयो । यो नै Swidesh Consumer Co-operative Society को सबैभन्दा ठूलो उपलब्धि हो । जहाँ सदस्यहरूले बजार मूल्य भन्दा १० देखि १५ प्रतिशतसम्म वस्तुमा छुट पाउँदथे । त्यसैले यी Super Market / Departmental Store हरूलाई Discount House पनि भनिन्थ्यो ।

Swedish Co-operative Union and Wholesale Society Known as (K.F.) सन् १८९९ मा स्थापना भएको हो । यसले प्रारम्भिक सहकारी स्टोरहरूमा मुख्य गरेर सामानहरू सप्लाई गरिदिन्थ्यो । K.F. Whosale Society को केन्द्रीय कार्यालय स्वीडेनको Stockland मा रहेको छ । यसले विस्तारै विभिन्न उत्पादनमूलक उद्योगहरूको एजेन्सी प्राप्त गर्‍यो । जसले गर्दा स्टोरमा सजिलैसँग सस्तो दरमा सामान प्राप्त गर्न सजिलो भयो । सन् १९१४ मा यसै व्यवस्थापन अन्तर्गत "Floket Life Insurance Society" र १९४९ मा "The Marine and Transport Insurance Society" को स्थापना भयो । K. F. Whosale Society ले आफ्ना सदस्यहरूका लागि शैक्षिक कार्यक्रम पनि सञ्चालन गर्न थाल्यो । यसका लागि उसले "Var Gard" नामक कलेजको स्थापना गर्‍यो र त्यसमा पढाइका अतिरिक्त Food Test Laboratory and Test kitchen जस्ता ल्याब

निर्माण गरी Research को काम पनि सुरूवात गऱ्यो । विकासशील देशहरूमा सहकारी आन्दोलनलाई सहयोग पुऱ्याउनका लागि सन् १९६० मा "Education Center in New Delhi" र " International Co-operative Alliance" को दक्षिण एशियाको लागि क्षेत्रीय कार्यालयको स्थापनामा पनि सहयोग गऱ्यो ।

K.F. स्वीडेनको उपभोक्ता सहकारी संस्थाहरूको Apex संस्था हो । त्यसैगरी स्वीडेनको कृषि सहकारी संस्थाहरूको Apex संस्था S.L. Agriculture हो । कृषि सहकारीले त्यहाँको करिव ५ प्रतिशत जनसङ्ख्यालाई रोजगारी दिएको छ भने करिव ४० प्रतिशत कृषि सहकारीहरूको आम्दानी दुग्ध व्यावसायबाट हुन्छ भने करिव ४० प्रतिशत आम्दानी Animal Slaughter बाट हुन्छ । कृषि सहकारीमा सन् १८७० मा Dairy Co-operative को स्थापना भएसँगै यसले किसानको लागि कृषि औजारहरूसहित अन्य वस्तुहरू पनि आपूर्ति गर्न थाल्यो । यो विस्तारै वृद्धि हुँदै स्वीडेनका प्रत्येक सहरहरूमा स्थापना भयो । कृषि सहकारी अन्तर्गत कार्य गर्ने गरी विभिन्न क्षेत्रमा १३ वटा सहकारी संघहरू मिलेर कार्य गरिरहेका छन् । यी १३ वटै सहकारी संघहरू "Fedreation of Swedish Farmer's Association" (S.L.) सँग आवद्ध छन् ।

स्वीडेनमा सहकारीहरूले खेलेको भूमिका निकै सराहनीय छ । स्वीडेनमा सहकारी संस्थाले सार्वजनिक सेवा प्रवाह गर्न समेत महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेका छन् । त्यहाँ सञ्चालित ६६ प्रतिशत "Day Care Center" सहकारी संस्थाहरूले सञ्चालन गरेका छन् । स्वीडेनमा सहकारीको विकासमा Agriculture Co-operative and Consumer Co-operative दुवैले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको पाइन्छ ।

इजरायलमा फार्म सहकारी अभियान
Farming Co-operative Movement in Israel

इजरायल मध्यपूर्वमा अवस्थित एउटा सानो देश हो । इजरायलमा १४ मे १९४८ मा ब्रिटस प्यालेस्टाइन शासनको अन्त भएपछि विधिवत् रूपमा अस्तित्वमा आएको हो ।इजरायलको स्थापना भएसँगै युरोप र अन्य मुस्लिम देशहरूबाट Jews हरू त्यहाँ आएर बसोवास गरेका हुन् । इजरायलको राजधानी जेरूसेलम (Jerusalem) हो भने आर्थिक राजधानी तेल अभिभ (Tel Aviv) हो । विश्वका Jews हरूमध्ये करिव ४३ प्रतिशत को बसोवास यहाँ रहेको छ ।

इजरायलमा सहकारीको विकासका लागि आफ्नै विशेषताहरू रहेका छन् । सहकारीको अवधारणा अन्य कुनै देशबाट सिकेर आएको नभई Jewish राज्य स्थापना हुनुभन्दा पहिले नै त्यही सृजना गरिएको थियो । संसारभर फैलिएर रहेका Jewish परिवारहरू १५ मे १९४८ मा जब इजरायल स्वतन्त्र भयो तब इजरायलमा आए । नयाँ Jewish हरूमा खासै कृषिसम्बन्धी ज्ञान थिएन । त्यसैले उनीहरू ग्रामीण भेगमा बसेर ससाना कृषि क्रियाकलापहरू गर्न थाले । जब सन् १९०८ मा जोर्डन भ्यालीमा "Agriculture Collection Settlement" स्थापना भयो यही नै सहकारीको सुरूवात थियो । Jewish हरूले इजरायलमा आउने Jewish हरूलाई व्यवस्थापन गर्नको लागि Zionist भन्ने संस्था दर्ता गरे । सन् १९०१ मा यसै संस्थालाई Jewish National Fund (J.N.F.) मा परिणत गरियो । र सन् १९२० मा Zionist Organization ले Jewish Foundation Fund स्थापना गरी Jewish हरूलाई कृषि फार्म सञ्चालन गर्न पुँजीको व्यवस्था गराईदिन थाल्यो ।

सन् १९२० मा Jewish Federation of Labour (Histadrut) स्थापना भयो । यो श्रमिकहरूको राष्ट्रिय संगठन थियो । यसमा सबै औद्योगिक श्रमिक र कृषि श्रमिकहरूलाई सदस्यता खुल्ला गरियो । यस संस्था मार्फत आप्रवासीहरूलाई सम्पूर्ण सुविधाहरू उपलब्ध गराइयो । यसले किसान तथा श्रमिकहरूलाई आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग गर्न थाल्यो । सन् १९२३ मा सहकारी ऐन अन्तर्गत "Hevrat Ovdim" भन्ने संस्था स्थापना गरियो । यसलाई सहकारीहरूको छाता सँगठन मानिन्छ। यहाँ आउने आप्रवासीहरूको बसोवासको व्यवस्था, कृषि कार्यमा सहयोग, उद्योग, व्यापारमा लागेका किसानको कोषको सहयोग आदि कार्यहरू गर्दथ्यो । सन् १९२० मा नै इजरायलमा उद्योग, यातायात सेवा, ऋण सहकारी, उपभोक्ता सहकारी जस्ता धेरै सहकारीहरूको जन्म भैसकेको थियो ।

यसरी विभिन्न व्यक्तिहरूबाट स्थापना भएका विभिन्न सहकारीहरूमा मानिसहरू सदस्य भई काम गर्न थाले । मुख्य गरेर कृषि उत्पादन र औद्योगिक उत्पादनमा धेरै सहकारीहरू लागे । यसले देशमा आर्थिक तथा सामाजिक प्रगति भयो । अझै यो प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्नको लागि त्यही समयमा Kibbutz (Collection Villlage), Moshav Ovdim (Workers Settieent), Moshav Shitufi (Collection Small holders Settlement) and Moshav Olim (new immigrants settlement) स्थापना भए ।

Kibbutz राष्ट्रिय स्तरको "Voluntary Commune" संस्था बन्यो जसमा उत्पादन, उपभोग, शिक्षा, स्वास्थ्य आदि क्रियाकलाप गर्ने सबै व्यक्तिहरूले यसको सदस्यता लिए । Moshav Ovdim ले उत्पादनका लागि आवश्यक पर्ने विउ, मल तथा किसानका लागि ऋणको व्यवस्थासमेत गरिदिन्थ्यो । यसले सहकारीमा उत्पादन भएका वस्तुहरूको बजारीकरण तथा खरिद कार्यहरूमा समेत सामेल हुन्थ्यो । साथै शिक्षा, स्वास्थ्य, सरसफाई जस्ता क्षेत्रहरूमा समेत यसले काम गर्दथ्यो ।

Moshav Shitufi ले सरकारी जग्गा तथा उपकरणहरू लिएर समूहमा उत्पादन गर्न चाहने वा व्यक्तिगत रूपमा जग्गा वा उपकरण लिएर उत्पादन कार्य गर्नेहरूलाई सघाउँदथ्यो । यसले उपलब्ध गराएको जमिनमा उत्पादन गरी सहकारीमा जम्मा गर्नुपर्दथ्यो । यसबाट प्रत्येकले उत्पादनको आधारमा सहकारीमा आफ्नो सेयर पाउँदथे । यसरी सहकारीमार्फत इजरायलमा सिंचाइ, बजारीकरण, उत्पादन, कृषि, बिमा आदिमा निकै राम्रो विकास भयो र अहिले पनि इजरायलको कृषि विश्वका लागि उदाहरणीय बनेको छ ।

सहकारी संस्थामार्फत जति उत्पादन हुन्छ त्यसको बजारीकरण पनि सहकारीले आफै गर्नुपर्छ । उत्पादन बढ्दै जाँदा सम्पूर्ण कार्यहरू गर्न गाह्रो भएपछि उनीहरूले विशेष गरेर अमिलो जातका फलफूल बाहिर निकासी गर्ने गरी "Tnuva" नामक संस्थाको गठन गरे । "Tnuva" ले प्राय गरी Grain बाहेक सबै उत्पादनको बजारीकरण गर्दछ । यसले उत्पादन र बजारीकरणको विचको मध्यस्थताको काम गर्दै उत्पादनको राम्रो प्रतिफल किसानहरूलाई दिलाएको छ ।

इजरायलमा Kibbutz, Moshav र Tnuva ले महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको पाइन्छ । संक्षेपमा Kibbutz ले कृषि सहकारीमा कार्य गर्ने Worker Control गर्ने र Moshav ले सेवा सहकारीमा कार्य गर्ने व्यक्ति तथा किसानहरूको उत्पान गर्ने कार्य गर्दछ । त्यसैगरी Tnuva ले उत्पादित वस्तु तथा सेवाको बजारीकरण गर्दछ ।

आज इजरायलमा सहकारी संस्थाहरूको उत्पादन करिव ७० प्रतिशत छ भने प्राइभेट संस्थाहरूको करिव ३० प्रतिशत मात्र छ ।

इटालीमा ऋण सहकारी अभियान

Credit Co-operative Movement in Italy

प्राचीनकालमा इटाली कालीगढी र शिल्पकलामा विश्वमै उत्कृष्ट मानिन्थ्यो । रोमन नागरिकहरूले नागरिकहरूका विच आपसी सम्बन्ध मजबुत बनाउनको लागि कानुन बनाएका थिए । हरेक दृष्टिकोणबाट उनीहरू समुन्नत अवस्थामा थिए तर उनीहरूले विश्वमा भएका परिवर्तन सँगसँगै आफ्ना शिल्पकला तथा अन्य कलाहरूको विकास गर्न सकेनन् त्यसैले उनीहरू पछौटेपन र गरिवीको चक्रमा फस्न गए ।

उनीहरूलाई दिनदिनै पैसाको अभाव बढ्दै गयो र उनीहरू आफ्ना दैनिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि साहुहरूको भर पर्नुपर्ने भयो । साहुहरूबाट महँगो ब्याजदरमा ऋण लिन मानिसहरू वाध्य भए । साहुहरूले किसानहरूलाई अन्न खान तथा उत्पादन प्रयोजनको लागि उपलब्ध गराउँदथे तर किसानहरूले त्यो अन्नको ५० प्रतिशतसम्म साहुहरूलाई फिर्ता गर्नुपर्दथ्यो । साहुहरूले सकेसम्म किसानको दुरावस्थाको फाइदा लिन भरमग्दुर प्रयास गरिरहेका हुन्थे ।

सन् १८८० मा यो अवस्था झन् बढ्दै गयो । यसले गर्दा वेरोजगारी झन् झन् बढ्दै गयो । वस्तुको मूल्य पनि बढ्दै गयो । किसानहरूले साहुहरूबाट ल्याएको ऋण तिर्न सकेनन् र विस्तारै किसानहरूसँग बचेको केही सम्पत्ति पनि चुपचाप साहुहरूलाई सुम्पनवाहेक अरू विकल्प उनीहरूसँग भएन । इटालीमा यस्तो अवस्था सृजना भएपछि विभिन्न व्यक्तिहरूले कसरी यो अवस्थाबाट किसानहरूलाई उकास्न सकिन्छ भनी अध्ययन गर्न थाले । जसमा सुरूमा यसको अग्रसरता Luigi Luzzati (लुइगी लुजाटी) र Dr.Leone Wellemburg (डा. लियोन वोल्मवर्ग) ले सहकारीको माध्यमबाट यसलाई हटाउन सकिन्छ भनी निचोड निकाले । लुजाटी अर्थशास्त्रका प्राध्यापक थिए । उनले विभिन्न माध्यमबाट अध्ययन गरी सहकारीको इतिहासबाट उनी प्रभावित भए । यसको अध्ययनको लागि उनी जर्मनी गए । जर्मनीमा शुल्ज प्रणाली लागु भएको १५ वर्ष भैसकेको थियो । लुजाटीले जर्मनको अध्ययन गरेपछि सहकारीको माध्यमबाट किसानहरूको आर्थिक अवस्था सुधार गर्न सकिन्छ भन्ने कुरामा ढुक्क भए । जर्मनबाट फर्केपछि उनले ग्रामीण उद्योगमा काम गर्न थाले र त्यहाँ सहकारीको कसरी स्थापना गर्ने भन्ने विषयमा अध्ययन गर्न थाले । लुजाटीले सन् १८६४/ ६५मा लोदि (Lodi) मा मैत्री समाजको आयोजना गरे र पछि यो सहकारी बैंकमा परिणत भयो र अझैपनि सञ्चालनमा छ । सन्

१८६६ मा उनले पहिलो सहकारी बैंक मिलानमा स्थापना गरे जसमा उनी र उनका साथीहरूको मुख्य सहयोग थियो । यो बैंकको नाम "Banca Popular" (People's Bank) दिइयो । यसको लोकप्रियता दिनानुदिन बढ्दै गयो र सदस्यहरूको सङ्ख्या पनि बढ्दै गयो । आज पनि यो बैंक निकै लोकप्रिय छ र त्यहाँको बैंकिङ् व्यावसायको ३३ प्रतिशत व्यावसाय यसैले समेटेको छ ।

सुरुमा यस बैंकले छोटो समयका लागि ऋण दिन सुरू गर्‍यो । त्यतिवेला गैर सदस्यहरूलाई पनि ऋण दिइन्थ्यो । यस बैंकको कोषको मुख्य स्रोत किसानहरूको बचत नै थियो । लगानी बढ्दै गएपछि दश महिनामा फिर्ता गर्ने गरी सेयर जारी गर्‍यो ।

उता लियोन वल्मवर्गले जर्मनीमा सञ्चालन भैरहेको रेफिसन् (Raiffeisen) प्रणालीको अध्ययन गरे। त्यसबाट उनी प्रभावित भई त्यसको प्रयोग कसरी गर्न सकिन्छ भनी अध्ययन गर्न थाले ।

लुजाटी र वल्ममवर्ग दुवैले एउटै सिद्धान्त लिएर आ-आफ्नो क्षेत्रमा काम गर्दै गए । सन् १९८३ मा लोरेगिया (Loreggia) मा ३२ जना मिलेर एउटा बैंक स्थापना गरे जसमा जम्मा भएको कोषको मुख्य लगानीकर्ता वल्मवर्ग थिए । सुरूमा यस बैंकले सेयर पुँजी नउठाए पनि पछि सेयरबाट पनि कोषमा जम्मा गर्न थालियो । यसबाट किसानहरूलाई १.५ % का दरले ऋण उपलब्ध गराइएको थियो ।

लुजाटी र वल्मवर्ग दुवैले सहकारीमा राजनीति गर्न हुँदैन भनेर उनीहरू सहमत थिए तर पनि त्यस समयमा केही क्याथोलिकहरूले सन् १८९० मा सहकारी बैंक स्थापना गरे र सन् १९२२ सम्ममा ३५०० ओटा क्याथोलिक समाज स्थापना भैसकेका थिए ।

सन् १९२२ देखि सन् १९४५ मा जव फाँसीवादहरू सत्तामा आए तव तिनीहरूले यी सहकारीहरूलाई राज्यका नीतिहरूको कार्यान्वयन गर्ने संस्थाका रूपमा विकास गरे । जसबाट सदस्यहरू बीचको सहयोगी भावनाको अन्त भयो । फाँसीवादहरूले सहकारीहरूलाई अन्त गर्ने गरी विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरे । सहकारीसँग सम्बन्धित सबै संघसंस्थाहरू बन्द गरे । तर फाँसीवाद (Fascist) को शक्ति सन् १९४४ मा ध्वस्त भयो । फाँसीवादको अन्तपछि बन्द गरिएका सहकारी संस्थाहरू पुन: स्थापना भए ।

इटाली सन् १९४६ मा सहकारीहरूका समस्याहरू समाधान गरी सहकारी आन्दोलनमा सहयोग गर्न सहकारी निर्देशनालयको स्थापना गरियो । सन् १९४७ मा सहकारी ऐन पास भयो र प्रत्येक सहकारी समाजले वार्षिक रूपमा लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था आयो । यसै समयमा केन्द्रीय सहकारी आयोगको स्थापना भै सहकारीहरूको अनुगमन गर्न पनि सुरूवात भयो । सन् १९९८ मा इटालीको सरकारले इटालीको संविधानमा नै सहकारी आन्दोलन समावेश गरेपछि पूरै देश सहकारीमा समाहित हुन पुग्यो ।

सन् २०17 मा आइपुग्दा इटालीमा ७०००० सहकारी संस्था स्थापना भएका छन् । Agriculture मा ३९३५, Industry मा ४२७४, Building ९२४९, Service ४३९४० र अन्यमा ८६०२ सहकारी संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । यी सहकारीहरूमा १७,४६,३६९ कर्मचारीहरू कार्यरत छन् । इटालीका सहकारी संस्थाहरूका ४ वटा संघहरू रहेका छन् । जसमध्ये

1. Italian Co-operative Confederation
2. National Co-operative League
3. Italian National Union
4. General Association of Italian Co-operatives

आज पनि इटालीमा धेरै स्थानीय समुदायहरूमा कामदारहरूद्वारा सहकारी स्थापना गरी आफ्ना आवश्यकताहरू पूरा गर्ने चलन बढिरहेको छ । जुनसुकै Sector मा पनि कामदार तथा किसानहरू संलग्न भएर सहकारीमार्फत आफ्ना आवश्यकताहरू पूर्ति गरेका छन् ।

रूसमा फार्म सहकारी अभियान
Farming Co-operative Movement in Russia

बेलायतबाट रोचडेली सहकारी मोडेल विश्वभर फैलिरहेका बेला १९ औं शताब्दीको अन्ततिर रूसमा सहकारीको सुरूवात भएको पाइन्छ । सन् १८६४ मा Co-operative Store र Credit Society को स्थापना भएसँगै सहकारीको सुरूवात भएको पाइन्छ । सुरूमा सहकारीका आफ्नै मूल्य र मान्यता भएको प्रजातान्त्रिक सँगठन भएको हुनाले सरकारले खासै महत्त्व दिएन तर पनि स्थापना भएको Co-operative Store ले काम गर्दै गयो र सन् १९१४ सम्ममा आइपुग्दा यसले रूसको झण्डै आधाजति आपूर्तिमा आफ्नो पहुँच पुर्‍याइसकेको थियो । सन् १९१८ मा सहकारीको कामबाट प्रभावित भएर लेलिनले पनि सहकारीहरू जसरी भए पनि अगाडि बढाउन पर्ने धारणा राखे ।

रूसमा पहिलो सहकारी आन्दोलन "Labour Artles" थियो । यसले देशमा संयुक्त जिम्मेवारी भएका सदस्यहरू मिलेर संयुक्त उद्यम सञ्चालन गर्न बाटो खोलिदियो । जसले गर्दा यो Artles सञ्चालन गर्न Carpenters, Mansons, Handicraft-man जस्ता पेशामा लागेका व्यक्तिहरूले व्यवस्थापन गर्न थाले । तिनीहरूमा संयुक्त शक्तिले आफ्नो Bargaining Power बढाउने कुरामा विश्वास गरे । यी Artles हरू औद्योगिक विस्तार नहुँदासम्म राम्रो सँग सञ्चालन भएका थिए तर जब औद्योगिक विस्तार भयो त्यसले यिनीहरूमा संकट पैदा गराइदियो ।

त्यसपछि सन् १८९५ मा साइबेरियामा घिउ उत्पादक किसानहरू मिलेर एउटा संघ स्थापना गरे। यसले सम्पूर्ण किसानहरूको कृषि तथा उपभोग जन्य उत्पादन ठूलो परिमाणमा खरिद गरी आफ्ना सदस्यहरूलाई वितरण गर्दथ्यो । सन् १९६८ सम्म आइपुग्दा यो संघको गुणात्मक दरले वृद्धि भयो र "The Union of Siberian Creameries Association" गठन भयो । यसले आफ्ना सम्पूर्ण गतिविधिहरूलाई Cream जम्मा गर्ने र बेच्ने कार्यमा समर्पित गऱ्यो । यो संस्था आज पनि जीवितै छ ।

रूसमा किसानहरू जमिनदारको चर्को ब्याजबाट आजित भैरहेका थिए । कृषिमा काम गर्ने किसानहरूले विउविजन तथा उपकरणका लागि चर्को ब्याजमा ऋण लिएर चलाउनुपर्दथ्यो । यस्तो अवस्थामा उनीहरू आफै संगठित भै एउटा "Credit Association" को स्थापना गरे । आफ्ना सदस्यहरूबाट केही रकम उठाई यो Credit Association सञ्चालन गरे र किसानहरूलाई पनि सस्तो ब्याजमा रकम उपलब्ध गराउन थाले । सन् १९०५ देखि यो Credit Association लाई सरकारको पूर्ण सहयोग छ ।

त्यसै समयमा रोचडेलीको अनुसरण गर्दै रूसमा उपभोक्ता सहकारीको पनि धारणा बसिसकेको थियो । धेरै जसो यस्ता सहकारीहरू ग्रामीण समुदायमा स्थापना भएका थिए । यी संस्थाहरूले सरकारसँग मिलेर सरकारको नीति कार्यान्वयन गर्न पनि सहयोग गरे । सन् १९३२ मा जब सरकारले प्राईभेट व्यावसायलाई कडाइ गऱ्यो त्यस समयपश्चात् अझ सहकारीको महत्त्व बढ्दै गयो र ग्रामीण भेगमा आपूर्तिको सम्पूर्ण जिम्मा सरकारले सहकारीलाई नै दियो । यसले गर्दा रूसमा सहकारीको सङ्ख्या अझ बढ्दै गयो । यो समयमा सहकारीहरूले किसानहरूका सम्पूर्ण उत्पादन किनिदिने र बजारीकरणको

व्यवस्था गराइदिने गर्न थाले । त्यतिवेला सम्म प्रत्येक गाउँमा उपभोक्ता सहकारी गठन भैसकेका थिए । जिल्लामा भएका सबै उपभोक्ता सहकारीहरूको संलग्नतामा "District Union" गठन गरियो । प्रत्येक क्षेत्रमा क्षेत्रगत संघ पनि स्थापना भयो जसलाई Regional Union पनि भनिन्छ । यो उपभोक्ता सहकारीको माथिल्लो निकाय हो ।

सन् १९१७ मा भएको राजनैतिक परिवर्तन पछि रूसमा सामूहिक खेती गर्ने प्रणालीमा अझ विकास भयो। त्यतिवेला धेरैजसो किसानहरूले साना तथा मध्यम खालका जग्गामा खेतीपाती गरिरहेका थिए । यही समयमा नै सम्पूर्ण जमीनदारहरूको जग्गा सरकारले लियो । मध्यम वर्गका किसानहरूको जग्गा पनि सरकारीकरण गरियो । केही जग्गा केही पनि नहुने किसानहरूका लागि पूरानै तरिकाबाट खेतीपाती गर्न दिइयो भने केही जग्गामा सरकारले आफैं फार्महरू सञ्चालन गऱ्यो । केही जग्गा सहकारीहरूलाई फार्म सञ्चालन गर्न दियो । साना किसानहरू मिलेर सामूहिक रूपमा खेतीपाती गर्ने किसानलाई आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग सरकारले गर्न थाल्यो । यसबाट हुने उत्पादन उपभोक्ता सहकारीले लिने र वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाइयो ।

सन् २००५ मा "North Caucasus Rural Credit Co-operative" र "Agriculture Development Program" गरियो र एउटा Region मा दुई तहका सहकारी मात्र रहने व्यवस्था गरियो ।

बंगलादेशको लघुवित्त कार्यक्रम
Micro-Finance in Bangaladesh

लघुवित्त कार्यक्रम स्वरोजगारी सृजना गर्ने एउटा उत्तम विकल्प हो । यसले समुदायमा परम्परागत सीप र क्षमता भएका, काम गर्ने आँट भएका महिलाहरूलाई समूहमार्फत विनाधितो ऋण प्रदान गर्दछ। यस कार्यक्रमबाट महिलाहरूले आर्थिक उन्नति गर्नुको साथसाथै समाजमा सामाजिक प्रतिष्ठासमेत आर्जन गरेका छन् । त्यसैले लघुवित्त कार्यक्रम विशेष गरी महिलाहरूमार्फत गरिवी निवारण गर्नमा समेत सहयोगी बनेको छ ।

लघुवित्त कार्यक्रमका विभिन्न मोडेलहरू रहेका छन् । जसमा Limited operative Model, Small Farmer Co-operative Model (SFCL), Grameen Bank Model, Self-Help Groups (SHGs), Community Organizations (Cos) Model, Village Bank Model (VB) मुख्य रहेका छन् ।

बंगलादेश सन् १९७१ मा स्वतन्त्र भयो । अन्य विकसित मुलुकहरूमा जस्तै बंगलादेशले पनि त्यस समय धेरै समस्यासँग जुधिरहेको थियो । जस्तैः Low literacy rate, malnutrition, low life expectancy, unemployment आदि । गरिबी दिनानुदिन बढीरहेको थियो। केही काम गर्नको लागि तिनीहरूको पहुँच बैंक वा वित्तीय संस्थासम्म पुग्न सकेको थिएन । गरिबहरूको सङ्ख्या यति बढी थियो कि सबैलाई सरकारले सहयोग गर्न सक्ने अवस्थामा पनि थिएन । यी सबै अवस्थाहरूले गर्दा बंगलादेशमा लघुवित्त स्थापना भएको हो । गरिब परिवारसँग न त पुंजी थियो न त व्यावसाय गर्ने सीप थियो । यस्तो अवस्थामा उनीहरू आफैले बचत गर्ने र सो बचतलाई समूहमार्फत परिचालन गर्न सकिन्छ र यसमार्फत पर्याप्त पुंजी पनि संकलन गर्न सकिन्छ र उनीहरूमा व्यवस्थापकीय सीपको विकास गरी यसलाई लगानी गरेर उनीहरूको अवस्थामा सुधार ल्याउन सकिन्छ भन्ने मान्यताले यसको विकास गरेको हो ।

त्यस समयमा बंगलादेशमा रहेका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूका पर्याप्त मात्रमा शाखाहरू पनि गाउँसम्म पुगेका थिएनन् । गरिब परिवारसँग धितो राखेर ऋण लिन सक्ने अवस्था पनि थिएन । शिक्षा तथा जनचेतनाको स्तर पनि कम थियो । यी सबै अवस्थाहरूको अध्ययन गर्दा प्राध्यापक मोहमद यूनुसले लघुवित्तमार्फत यी समस्याहरू हल गर्न सकिन्छ भनी सन् १९७० मा बंगलादेशमा ग्रामीण बैंक स्थापना भयो । लघुवित्त कार्यक्रम बंगलादेशमा सन् १९७० मा सुरू भयो र सन् १९९० मा नै चरम उत्कर्षमा पुग्यो । अहिले प्रत्येक गाउँगाउँमा यो कार्यक्रम पुगेको छ । गरिबी निवारणमा एउटा महत्त्वपूर्ण औजारको रूपमा विश्वभरि नै यो मोडेल प्रयोग भैरहेको छ । प्राध्यापक मोहमद यूनुसलाई यही कार्यले नोबेल पुरस्कार समेत दिलायो ।

एकदिन प्राध्यापक यूनुस आफ्ना विद्यार्थी सँग Field Visit मा गएका थिए । त्यहाँ उनको एकजना सुफिया नाम गरेकी महिलासँग भेट भयो जसले बाँसका सामान बनाउने गर्थिन् । उनले ती महिलाको अवस्थाको अध्ययन गर्दा बँधुवा मजदूरको भन्दा फरक पाएनन् । ती महिलाले प्रत्येक दिन कम्तीमा पनि ५ टाका बाँस किन्नको लागि कमाउनै पर्दथ्यो । Money Lander बाट प्रतिदिन १० प्रतिशतसम्म ब्याज तिरेर ऋण लिन पर्ने र ऋण लिइरहेका अवस्थाको बारेमा पनि जानकारी लिए । फिल्डबाट फर्केको भोलिपल्ट Jobra का ४२ जना महिलाहरूलाई ८५६ टाका साँवा मात्र फिर्ता गर्ने गरी दिए । यो रकम

सदुपयोग गरी साँवा फिर्ता गर्न ती महिलाहरू सक्षम भए । जसले गर्दा ग्रामीण बैंकलाई संस्थागत गर्न प्राध्यापक यूनुसलाई उत्साहित पार्‍यो ।

आज बंगलादेशमा ग्रामीण बैंकका २४७५ शाखाहरू रहेका छन् । यी शाखाहरू मार्फत ८०५११ गाउँमा कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको छ । ७.४ मिलियनले यस बैंकबाट विनाधितो ऋण पाएका छन् ।

यसैको सिको गरेर नेपालमा नेपाल सरकारले पाँच ओटा विकास क्षेत्रमा एक एक ओटा ग्रामीण विकास बैंक सन् १९९० मा स्थापना गरेको थियो । आज नेपालमा ६५ वटा लघुवित्त प्रत्यक्ष रूपमा कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेका छन् भने विभिन्न सहकारीहरूले पनि थप कार्यक्रमको रूपमा लघुवित्त कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेका छन् । यसका लागि नेपाल राष्ट्र बैंक र RMDC नामक संस्था बाट सहकारी संस्थाहरूलाई थोक कर्जा प्रदान गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । हाल नेपालमा लघुवित्त कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने संस्थाहरू नेपाल राष्ट्र बैंकको प्रतिवेदनअनुसार वि. स. २०७५ सम्ममा ६५ वटा रहेका छन् जसको विवरण तल उल्लेख गरिएको छ ।

1. Nepal Grameen Bikas Bank Ltd.
2. Nirdhan Utthan Bank Ltd.
3. Rural Microfinance Development Centre Ltd.
4. Deprosc Microfinance Development Bank Ltd.
5. Chhimek Microfinance Development Banks Ltd.
6. Swabalamban Laghu Bitta Bikas Banks Ltd.
7. Sana Kisan Bikas Bank Ltd.
8. Nerude Laghu Bitta Bikas Bank Ltd.
9. Naya Nepal Laghu Bitta Bikas Bank Ltd.
10. Summit Microfinance Development Bank Ltd.
11. Sworojagar Laghu Bitta Bikas Bank Ltd
12. First Microfinance Development Bank Ltd
13. Nagbeli Microfinance Development Bank Ltd
14. Kalika Microcredit Development Bank Ltd.
15. Mirmire Microfinance Development Bank Ltd.
16. Janautthan Samudayik Microfinance Dev. Bank Ltd.
17. Mithila Laghu Bitta Bikas Bank Ltd.

18. Womi Microfinance Bittiya Sanstha Ltd.
19. Laxmi Microfinance Bittiya Sanstha Ltd.
20. Civil Microfinance Bittiya Sanstha Ltd.
21. Mahila Sahayatra Microfinance Bittiya Sanstha Ltd.
22. Vijaya Laghubitta Bittiya Sanstha Ltd.
23. Kisan Microfinance Bittiya Sanstha Ltd.
24. NMB Microfinance Bittiya Sanstha Ltd.
25. Forward Community Microfinance Bittiya Sanstha Ltd.
26. Reliable Microfinance Bittiya Sanstha Ltd.
27. Mahuli Samudyik Laghubitta Bittiya Sanstha Ltd.
28. Suryodaya Laghubitta Bitiya Sanstha Ltd.
29. Mero Microfinance Bittiya Sanatha Ltd.
30. Samata Microfinance Bittiya Sanatha Ltd.
31. RSDC Laghubitta Bitiya Sanstha Ltd..
32. Samudayik Laghubitta Bitiya Sanstha Ltd.
33. National Microfinance Bittiya Sanstha Ltd.
34. Nepal Sewa Laghubitta Bitiya Sanstha Ltd.
35. Unnati Microfinance Bittiya Sanstha Ltd.
36. Swadeshi Lagubitta Bittiya Sanstha Ltd.
37. NADEP Laghubitta Bittiya Sanstha Ltd.
38. Support Microfinace Bittiya Sanstha Ltd.
39. Arambha Microfinance Bittiya Sanstha Ltd.
40. Janasewi Laghubitta Bittiya Sanstha Ltd.
41. Chautari Laghubitta Bittiya Sanstha Ltd.
42. Ghodighoda Laghubitta Bittiya Sanstha Ltd.
43. Asha Laghubitta Bittiya Sanstha Ltd.
44. Nepal Agro Microfinance Bittiya Sastha Ltd.
45. Creative Laghubitta Bittiya Sastha Ltd.
46. Ramaroshan Laghubitta Bittiya Sastha Ltd.
47. Gurans Laghubitta Bittiya Sastha Ltd.
48. Ganapati Laghubitta Bittiya Sastha Ltd.
49. Infinity Microfinance Bittiya Sastha Ltd.
50. Adhikhola Laghubitta Bittiya Sastha Ltd.

51. Swabhiman Microfinance Bittiya Sastha Ltd.
52. Sparsha Microfinance Bittiya Sastha Ltd.
53. Sabaiko Microfinance Bittiya Sastha Ltd.
54. Aarthik Samriddhi Laghubitta Bittiya Sanstha Ltd
55. Sadhana Laghubitta Bittiya Sanstha Ltd.
56. NIC Asia Laghubitta Bittiya Sanstha Ltd.
57. Nagarik Laghubitta Bittiya Sanstha limited
58. Sahakarya Laghubitta Bittiya Sanstha limited
59. Trilok Laghubitta Bittiya Sanstha Ltd.
60. Sarathi Laghubitta Bittiya Sanstha limited
61. Manakamana Laghubitta Bittiya Sanstha Ltd.
62. Sajeelo Laghubitta Bittiya Sanstha Ltd.
63. Satyawati Laghubitta Bittiya Sanstha limited.
64. Buddha Jyoti Laghubitta Bittiya Sanstha Limited
65. Samaj Laghubitta Bittiya Sanstha Limited.

अभ्यास (Exercise)

क. परियोजना कार्य (Project Work)

१. नेपालका विभिन्न संस्थाहरूले सञ्चालन गरेका लघुवित्त कार्यक्रमहरूको सूची तयार पार्नुहोस् र तिनीहरूले सञ्चालन गरेका लघुवित्त कार्यक्रमका विभिन्न मोडेलहरूका बारेमा कक्षामा साथीहरूसँग छलफल गर्नुहोस् ।

२. बेलायत तथा स्वीडेनको उपभोक्ता सहकारी, जर्मनी र इटालीको ऋण सहकारी, रूस र इजरायलको फार्म सहकारीको अनुसरण गरी नेपालमा स्थापना भएका प्रत्येक समूहका वीस वीस ओटा सहकारीहरूको नाम संकलन गर्नुहोस् ।

ख. छोटा प्रश्नहरू (Short Questions)

बेलायतको उपभोक्ता सहकारीको विकासका बारेमा चर्चा गर्नुहोस् ।

१. बेलायतको उपभोक्ता सहकारी संस्था कसरी विकास भएको थियो ?

२. जर्मनीमा ऋण सहकारी संस्था कसरी विकास भएको थियो ?

३. इटालीको ऋण सहकारी संस्थाको विकासका बारेमा संक्षेपमा लेख्नुहोस ।

४. बंगलादेशको लघुवित्त कार्यक्रमका वारेमा चर्चा गर्नुहोस् ।

ग. लामा प्रश्नहरू (Long Questions)

१. जर्मनी र इटालीमा भएको ऋण सहकारीको विकासले कसरी अहिलेको बचत तथा ऋण सहकारी संस्था वन्नमा सहयोग पुग्यो स-विस्तार उल्लेख गर्नुहोस् ।

२. बंगलादेशमा विकास भएको लघुवित्त कार्यक्रम नेपालमा कसरी अनुसरण गरिएको छ विस्तृत रूपमा व्याख्या गर्नुहोस् ।

सन्दर्भ सामग्री (References)

१. गौतम, बाबुराम (२०७५,बैशाख) आर्थिक सामाजिक विकासमा सहकारी संस्थाहरूको भूमिका, सहकारी संवाद, राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड, वर्ष २९, अङ्क ७ पूर्णाङ्क २०२ पृ.१६-२०

२. घिमिरे, विष्णुप्रसाद (२०७५, जेष्ठ) सहकारीलाई जिम्मेवार व्यवसायको रूपमा सञ्चालन गरी सहकारी संस्कृतिको निर्माण गरौं, सहकारी संवाद, राष्ट्रिय सहकारी विकास बोड, वर्ष २९, अङ्क ८, पूर्णाङ्क २०३

३. ढकाल, सुदर्शन प्रसाद (२०७६) सहकारी क्षेत्र : विद्यमान अवस्था, चुनौती र सम्भावना, सहकारी दर्पण, नेपाल सरकार भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय सहकारी विभाग नयाँ बानेश्वर, काठमाडौं वर्ष१०, अङ्क ५

४. ढुंगाना, उपेन्द्रबहादुर (२०७६) सहकारी संस्थामा कोष व्यवस्थापन, सहकारी दर्पण, नेपाल सरकार भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय सहकारी विभाग नयाँ बानेश्वर, काठमाण्डौं, वर्ष१०, अङ्क ५

५. पन्त, दिनेश र गौतम, रमेश (२०७२) सहकारी व्यवस्थापन सम्झना पब्लिकेशन प्रा. लि. काठमाडौं ।

६. पुडासैनी, कृष्ण (२०७६, असार) सहकारी संस्थाको पुनर्गठनः एकीकरण र विभाजन, सहकारी दर्पण, नेपाल सरकार भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय सहकारी विभाग नयाँ बानेश्वर, काठमाण्डौं, वर्ष १०, अङ्क ५

७. पोखरेल, शशिधर (२०७६, जेष्ठ) सहकारी अभियानका सवल र सुधार गर्नुपर्ने पक्षहरू सहकारी संवाद राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड पुल्चोक ललितपुर, वर्ष ३० अङ्क ८ पुर्णाङ्क २१५

८. भण्डारी,गोपीकृष्ण (२०७५,श्रावण) सहकारी लेखा प्रणाली, सहकारी संवाद राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड पुल्चोक ललितपुर, वर्ष २९ अङ्क १० पुर्णाङ्क २०५

९. सहकारी विभाग (२०७१) सहकारी लेखा प्रणाली तथा लेखापरीक्षण दिग्दर्शन नेपाल सरकार, सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालय, सहकारी विभाग, नयाँ बानेश्वर, काठमाडौं ।

१०. सहकारी विभाग (२०७३) सहकारिता नेपाल सरकार, सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालय, सहकारी विभाग, नयाँ बानेश्वर, काठमाडौं ।

११. सहकारी विभाग (२०७४) सहकारी संस्था दर्ता दिग्दर्शन नेपाल सरकार, सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालय, सहकारी विभाग, नयाँ बानेश्वर, काठमाडौं ।

१२. सापकोटा, प्रकाश (२०६५) वित्तीय तथा सहकारी संस्थाबारे केही जानकारी । सहकारी दर्पण, नेपाल सरकार भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालय सहकारी विभाग नयाँ बानेश्वर, काठमाडौं पृ.१११-११३।

१३. नेपाल सरकार (२०७४) सहकारी ऐन

१४. नेपाल सरकार (२०७५) सहकारी नियमावली

१५. सहकारी विभागको वेभसाइट (WWW.doec.gov.np)

१६. नेप्सकुनको वेभसाइट (WWW.nefscun.org.np)

१७. शोधगंगाको वेभसाइट (WWW.shodhganga.inflibnet.ac.in)

१८. नेपाल राष्ट्र बैंकको वेभसाइट (WWW.nrb.org.np)

१९. राष्ट्रिय सहकारी महासंघ (WWW.ncfnepal.com.np)

२०. सहकारी विभाग (२०७७ श्रावण-कार्तिक). सहकारी बुलेटिन अङ्क ३, वर्ष १ नेपाल सरकार भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय, सहकारी विभाग, नयाँ बानेश्वर, काठमाडौं, नेपाल ।

२१. नेपालको संविधान (२०७२असोज). नेपाल सरकार कानुन, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय सिंहदरवार, काठमाडौं ।

Sonja Novkovic, & Tea Golja. (2015). Co-operative and civil society: Potential for local Co-operative development in Crotia. *Journal of Entrepreneurial and Organizational Diversity*, 153-169.

अनुसूचीहरू

अनुसूची १: सहकारी सिद्दान्त सम्मतिको जाँच

क्र.सं.	नियामक सरोकारको विषय	छ	छैन	कैफियत
१	दरखास्तवालाहरू सबै जना प्राथमिक उत्पादक वा वास्तविक श्रमिक वा सर्वसाधारण उपभोक्ता हुन् ।			
२	दर्ता गर्न संस्थाको कार्यकारण मिल्दो आवश्यक साझा बन्धन (Common bond) छ ।			
३	विनियमको दफा (८) मा सदस्यको योग्यतामा संस्थाले दिने सेवा उपयोग गर्ने अवस्थामा हुनुपर्ने (जस्तै रेसम खेती संस्थामा रेसम खेतीवालामात्र सदस्य हुन सक्ने) भनिएको छ ।			
४	विनियमको दफा (१५) मा संस्थाको सदस्यता सेवा उपयोग गर्न सक्ने सबैलाई संस्थापक सदस्यहरू बराबरको हैसियतमा प्राप्त हुने गरी खुला रहने प्रत्याभूति छ ।			
५	विनियमको दफा (१७) मा एक सेयरको मूल्य रू. १०० राखिएको छ, एक सेयर किन्ने संस्थाको सेवा उपयोग गर्न सक्ने कसैले पनि निर्बाध सदस्यता प्राप्त गर्ने सुनिश्चितता छ र (२२) मा कृत्रिम छेकबार नलगाइने उल्लेख हुनुका साथै विपन्न वर्गका कसैलाई कृत्रिम छेकबार लगाउने गरी न्यूनतम सङ्ख्यामा सेयर किन्नुपर्ने भन्ने खालको वा प्रवेश शुल्कतर्फ वा अन्यत्र कतै कुनै सर्त राखिएको छैन । सदस्यहरूको नित्य सहभागिताका लागि पायक मिल्ने गरी विनियमको दफा (३१) मा गाउँ/टोल/उपक्षेत्रीय बैठकको व्यवस्था छ र तदनुसार दफा (३४) मा सञ्चालक समितिको गठनको प्रावधान पनि राखिएको छ ।			
७	विनियमको दफा (५२) मा संस्थाको कुनै वर्षको खुद बचतबाट जगेडा कोषमा घटीमा २५ प्रतिशत छुट्ट्याएर बाँकी हुने रकम मध्येबाट सहकारी शिक्षा कोषका साथै सामुदायिक विकास कोषमा निश्चित प्रतिशत राख्ने व्यवस्था गरिएको छ ।			

८	संस्थाको नाम देहायबमोजिम छः - देवनागरीमा अर्थ खुल्ने कम्तिमा दुई अक्षरको - सहकारीका साथै अन्तमा लिमिटेड शब्द परेको - अनुवाद गरी अङ्ग्रेजीमा नराखिएको बरू नेपाली नाम नै अङ्ग्रेजी अक्षरमा राखिएको (जस्तो सगरमाथालाई Everest नभनी Sagarmatha भनिएको) - कल्याण, उपकार, परार्थजस्ता स्वावलम्बनको सहकारी भावनासँग मेल नखाने शब्दहरू नराखिएको - सहकारी सङ्गठनका मौलिकताभन्दा भिन्न स्वभावका सङ्गठन जनाउने गरी सामाजिक व्यावसाय वा व्यवसायी अथवा सामाजिक उद्यम वा उद्यमी नभनिएको - सङ्केत अक्षर प्रयोग नगरिएको - कुनै निकाय समूह वा व्यक्तिबाट प्रवर्धित भनी नजनिएको स्वीकृतभन्दा बेसी कार्यक्षेत्र नबुझाउने - अर्को कुनै संस्थाको नाममा उपसर्ग वा प्रत्यय नलागेको - बैंक, फाइनान्स, वित्तीय, संस्था, इन्भेष्टमेन्ट, डेभलपमेन्ट वा कम्पनी जस्तो शब्द नपरेको र - स्थानीय तहमा वा छिमेकमा एकै नाम नदोहोरिएको			
९	संस्थाको विषय स्थानीय तहको सहकारी कानुनमा पहिचान गरिएबमोजिम छ वा अन्य उत्पादनमूलक, उपभोगजन्य वा श्रममा आधारित संस्थाको रूपमा दर्ता गर्न निर्विवाद औचित्य छ ।			
१०	महिला संस्थाहरूमा महिलामात्रको सदस्यता हुनेमा बाहेक अन्य कुनै संस्थामा लिङ्गको आधारमा भेदभाव हुने गरी विनियममा कुनै प्रावधान राखिएको छैन ।			
११	साधारण सदस्यहरू कसैलाई पनि सदस्यता लिएको एक वर्ष व्यतीत नभई सञ्चालकमा उम्मेदवार बन्न नपाउने र निर्वाचित भइसकेपछि संस्थाको खर्चमा दिने प्रशिक्षण लिनुपर्ने व्यवस्था बाहेक शैक्षिक प्राप्ति, अनुभव, खरिद गर्नुपर्ने सेयरको सङ्ख्या वा रकम वा त्यस्तै कुनै मापदण्ड राखेर नेतृत्व तहमा निर्वाचित हुन नसक्ने खालको व्यवस्था विनियममा खास गरी दफा ३३, ३६, ३७, ४० वा ४१ मा छैन ।			

१२	संस्था सञ्चालनका सबै महत्त्वपूर्ण विषयहरूमा साधारण सभाको निर्णय अनिवार्य हुने प्रावधान विनियमको दफा (३०) मा छ ।			
१३	सञ्चालक समितिका सदस्यहरू मध्ये उपलब्ध भएसम्म कम्तिमा ३३ प्रतिशत (अर्थात् ४ जना) महिला पर्ने गरी प्रत्येक निर्वाचनमा कम्तिमा तीनोटा फरक गाउँ/टोल/उपक्षेत्रीय बैठकहरूबाट महिला सदस्यहरू। मध्येबाट मात्र उम्मेदवार बन्ने र साथै अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, सचिव र कोषाध्यक्ष मध्ये प्रत्येक निर्वाचनमा फरक पर्ने गरी कम्तिमा एउटा पदमा महिला सदस्यहरू मध्येबाट उम्मेदवार बन्ने सकारात्मक प्रावधान विनियम दफा ३३ र ३४ मा छ ।			
१४	अपाङ्गता भएका व्यक्ति, दलित समुदायका सदस्यहरूका साथै आर्थिक-सामाजिक रूपमा सीमान्तीकृत समूहका सदस्यहरूको सहभागितालाई बढवा दिन प्राथमिकता, छुट, सुविधा लगायतका सकारात्मक प्रावधान विनियमको दफा ८७ मा छ ।			
१५	पूर्व-सहकारी शिक्षा दिइसकिएको छ ।			

अनुसूची २: सहकारी विधिसम्मतिको जाँच

क्र.सं.	नियामक सरोकारको विषय	छ	छैन	कैफियत
१	फरक परिवारका न्यूनतम सङ्ख्या पुग्ने उपस्थितिमा पहिलो प्रारम्भिक भेला बसी अनुसूची ४ मा उल्लिखित कार्यसूचीमा छलफल गरेर निर्णयहरू भएको देखिने कारबाई कितापको प्रमाणित प्रतिलिपि छ ।			
२	फरक परिवारका न्यूनतम सङ्ख्या पुग्ने उपस्थितिमा दोस्रो प्रारम्भिक भेला बसी अनुसूची ५ मा उल्लिखित कार्यसूचीमा छलफल गरेर निर्णयहरू भएको देखिने कारबाई कितापको प्रमाणित प्रतिलिपि छ ।			

३	प्रस्तावित संस्थाको विनियमका प्रत्येक पृष्ठको शिर-पुछारमा तदर्थ सञ्चालक समितिका प्रत्येकले र अटेसम्मका अरू सदस्यहरूले सहीछाप गरेका दुई सक्कलै प्रतिहरू छन् ।			
४	तदर्थ सञ्चालक समितिका प्रत्येकले शिर-पुछारमा सहीछाप गरेका प्रस्तावित संस्थाको अनुसूची ६ को नमुनामा तयार पारिएको कार्ययोजनाका दुई सक्कलै प्रतिहरू छन् ।			
५	तदर्थ सञ्चालक समितिको अध्यक्षले दस्तखत गरेको अनुसूची ७ को नमुनामा रू. १०।- को टिकट टाँस भएको दरखास्त छ ।			
६	दरखास्तवालाहरू सबै जनाले सहीछाप गरेको अनुसूची ८ को जस्तै संस्था दर्ता कार्यका लागि अधिकार प्रत्यायोजन-पत्र छ ।			
७	दरखास्तवालाहरू सबै जनाको नेपाली नागरिकताको प्रमाण-पत्रको आफैले सक्कलबमोजिम नक्कल ठीक, दुरूस्त छ भनी सहीछाप गरेको र तदर्थ सञ्चालक समितिका प्रत्येकको सम्भव भएसम्म नोटरी पब्लिकबाट समेत प्रमाणित गराएको प्रतिलिपि संलग्न छ ।			
८	दरखास्तवालाहरू कम्तिमा पनि बचत तथा ऋणको विषयगत संस्था भए महा/उपमहानगरपालिकामा १०० तर नगर/गाउँपालिकामा ३० जना, श्रमिक संस्था भए १५ जना र अन्य विषयगत वा बहुउद्देश्यीय संस्था भए ३० जना फरक परिवारका पर्छन् ।			
९	छिमेक वा समुदाय साझा बन्धन हुने संस्थाको हकमा दरखास्तवालाहरू सबै जना वडाभित्र स्थायी रूपमा वा कम्तिमा ८५ प्रतिशत स्थायी रूपमा र बाँकी पनि स्थायित्व रहने गरी नै बसोबास गरिरहेका हुन् भन्ने बेहोरासहित वडा कार्यालयबाट संस्था दर्ता गरिदिन सिफारिस भइआएको छ ।			
९	पेसाको साझा बन्धन हुने संस्थाको हकमा दरखास्तवालाहरू सबै जना त्यस्तो पेसाको सीप भएका वा उत्पादन कार्यमा संलग्न रहेका व्यक्तिहरू हुन् भन्ने शैक्षिक संस्था वा सम्बन्धित निकायको प्रमाण-पत्र वा वडा कार्यालयको सिफारिस-पत्रका साथै वडा कार्यालयबाट सबै जना प्रस्तावित संस्थाको कार्यक्षेत्रका स्थायी बासिन्दा हुन् वा कम्तिमा ३० प्रतिशत			

	स्थायी रूपमा र बाँकी पनि विगत दुई वर्षदेखि स्थायित्व रहने गरी नै बसोबास गरिरहेका हुन् भन्ने व्यहोरा खुलाएर संस्था दर्ता गरिदिन प्रमाण-पत्रहरू भए तीसमेत राखी सिफारिस भइआएको छ ।			
९	अर्को सङ्गठनको साझा बन्धन हुने संस्थाको हकमा दरखास्तवालाहरू सबै जना त्यस्तो सङ्गठनका सदस्यहरू हुन् वा त्यसअन्तर्गत कार्यरत छन् र प्रस्तावित संस्थाको कार्यक्षेत्रमा बसोबास वा कामकाज गर्दछन् भन्ने व्यहोरा खोली प्रत्येकको सदस्यता वा नियुक्तिको प्रमाणसमेत राखी सम्बन्धित सङ्गठनको आधिकारिक सिफारिस-पत्र प्राप्त भएको छ ।			
१	सि. नं. ९, ९.क र ९.ख को प्रयोजनका लागि कार्यक्षेत्रबाहिरको नागरिकता भएका दरखास्तवालाहरूको हकमा नेपाली नागरिकताको प्रमाण-पत्रको प्रमाणित प्रतिलिपिका साथै कार्यक्षेत्रभित्र बसोबास गरेको पुष्टि मिल्ने देहायको कुनै एक प्रमाणको प्रमाणित प्रतिलिपिसमेत छ: - मतदाता परिचय-पत्र - बसाईं-सराइको प्रमाण-पत्र - विवाह दर्ता प्रमाण-पत्र - जग्गाधनी पूर्जा, तिरो वा विद्युत् महसुल तिरेको रसिद वा - खटनपटन-पत्र वा श्रमिकको रूपमा काम गरिबसेको निस्सा ।			
१	दरखास्तवालाहरू सबै जनाले महानगरपालिका/ उपमहानगरपालिका/ नगरपालिका/ गाउँपालिकाभित्र सोही प्रकृतिको अर्को कुनै संस्थाको सदस्यता लिएको छैन र साथै पहिले कुनै सहकारी संस्थामा संलग्न रही ऋण नतिरेको, रकम हिनामिना वा कुनै बैंक वा वित्तीय संस्थाको कालो सूचीमा परेको पनि छैन भनी अनुसूची ९ को ढाँचामा स्व-घोषणा गरेका छन् ।			
१	विषयगत बचत तथा ऋण संस्था, बचत तथा ऋणको कारोबारसमेत गर्ने अन्य विषयको कुनै संस्था वा बहुउद्देश्यीय संस्था भए विनियमको दफा ६ मा संस्थाको कार्यक्षेत्र एक वडामात्र रहने उल्लेख गरिएको छ र अन्य संस्था भए तापनि एकै वडामात्र कार्यक्षेत्र छ वा एकभन्दा बढी वडाहरू भए			

	संस्थाको विशेष आवश्यकता (जस्तै तीनोटा वडा भएर बग्ने खोलामा जलविद्युत् उत्पादन गर्ने योजना) का कारण प्रष्ट औचित्य छ ।			
१	विनियमको दफा ५२ मा संस्थाको कुनै वर्षको खुद बचतबाट जगेडा कोषमा कम्तिमा २५ प्रतिशत छुट्ट्याउने व्यवस्थाका साथै त्यसपछि बाँकी हुने रकमलाई १०० प्रतिशत मानी सोको कम्तिमा २५ प्रतिशत संरक्षित पुंजी कोषमा र ०.५ प्रतिशत सहकारी प्रवर्धन कोषमा छुट्ट्याउनुपर्ने उल्लेख गरिएको छ ।			
१	संस्थाको व्यावसायिक योजना, सदस्यताको आधार र स्रोत परिचालनका पक्षहरू समेतको समुचित विश्लेषण गरिएको अनुसूची १० मा उल्लिखित विषयहरू समावेश भएको सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन छ ।			
१	दरखास्तवालाहरूले सेयर र प्रवेश शुल्कबापत जम्मा गरेको रकम तदर्थ सञ्चालक समितिका जिम्मावाल कसैको जिम्मामा छ भन्ने बेहोरा खुल्ने अनुसूची ११ बमोजिमको भर्पाई छ ।			
१	दरखास्तवालाहरूको सहीछाप परेको फोटोसहित अनुसूची १२ को नमुनामा र तदर्थ सञ्चालक समितिका सदस्यहरूको अनुसूची १३ को नमुनामा थप विवरणसमेत प्राप्त छ ।			
१	दिइएको वडामा दिइएको विषयको वा बहुउद्देश्यीय संस्थाहरू मिश्रित र महिलामात्रका कति-कतिसम्म दर्ता गर्ने भनी कानुन बमोजिम निर्धारित मानदण्डले हुने सङ्ख्या पुगेको छैन ।			

अनुसूची ३: सुशासकीय मानकको जाँच

क्र.सं.	नियामक सरोकारको विषय	छ	छैन	कैफियत
१	सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण कानुनअन्तर्गत नियामक निकायबाट जारी भएको निर्देशन अनुसार दरखास्तवालाहरूको पहिचान तथा सम्पुष्टि हुने विवरण र कागजात प्राप्त भएको छ ।			

२	उपभोक्ता संस्था भए विनियममा सदस्यहरूबाट कुनै पनि प्रकारको बचत सङ्कलन गर्ने उद्देश्य दफा ५ वा कार्य दफा ६ मा छैन ।			
३	उत्पादक वा श्रमिकको संस्था वा बहुउद्देश्यीय संस्था भए विनियममा सदस्यहरूको बचत परिचालन गर्ने उद्देश्य दफा ५ वा कार्य दफा ६ मा राखिएको छ भने नियमित बचत (अर्थात् महिनावारी प्रतिसदस्य रू. १।- देखि रू. १,०००।- सम्म) मात्र सङ्कलन गर्ने भनी उद्देश्य भए रूप र कार्य भए रूप र रकम प्रस्टै खुलाइएको छ ।			
४	सि. नं. ३ को संस्थाको हकमा पुनः विनियमको दफा ५८ मा सदस्यहरूबाट सङ्कलन गरिएको बचत रकमको जम्मा दायित्व जहिल्यै संस्थाको प्राथमिक पुँजी कोष (अर्थात् सेयर पुँजी र जगेडा कोष) को १५ गुनाभन्दा बढी नहुनुका साथै त्यस्तो बचत रकमको जम्मा दायित्व र सदस्यतर्फी वार्षिक खरिद- बिक्रीसमेतको जम्मा कारोबारको ३० प्रतिशतभन्दा बढी नहुने गरी सीमा तोकिएको छ ।			
	बचत तथा ऋणको विषयगत संस्था भए बचत खातामात्र खोल्न सक्ने (अर्थात् चल्ती वा मुद्दती खाता खोल्न नसक्ने) तथा जम्मा सङ्कलित बचत दायित्वको रकम जुनसुकै बखत प्राथमिक पुँजी कोष (अर्थात् सेयर पुँजी र जगेडा कोष) को १५ गुनाभन्दा बढी हुन नहुने गरी विनियमका दफा ५७ (२) (घ) र ५८ मा प्रष्ट जनाइएको छ।			
६	संस्थाको व्यावसायिक कार्ययोजना सहकारी ढाँचामा तर्कसम्मत, सम्भाव्य र सदस्यहरूको आर्थिक प्रकृतिसँग ठीक-ठीक मिल्दो (जस्तै- जुत्ताकर्मीको संस्थाको हकमा छाला बिक्री, जुत्ता			

	खरिद, जुत्ता उत्पादन, कार्यशाला निर्माण आदि) छ नमिल्दो (जस्तै जुत्ताकर्मीकै संस्थाको हकमा तरकारी खरिद, उपभोक्ता पसल सञ्चालन, साइकल मर्मत कार्यशाला निर्माण आदि) छैन । सदस्यतर्फी वार्षिक खरिद-बिक्रीसमेतको जम्मा कारोबारको ३० प्रतिशतभन्दा बढी नहुने गरी सीमा तोकिएको छ ।			
७	विनियमको दफा ६१ मा सदस्यहरूबाट संस्थाले सङ्कलन गरेको बचतको रकम साधारण सभाबाट पारित बचत परिचालन निर्देशिका अनुसार सदस्यहरूलाई नै ऋण दिने, तरलताका लागि नगदै राख्ने वा नेपाल राष्ट्र बैंकले जारी गरेको ट्रेजरी बिल वा विकास ऋणपत्र खरिद गर्ने बाहेक कुनै प्रयोजनमा लगाउन नपाइने गरी प्रतिबन्ध लगाइएको छ ।			
८	विनियमको दफा ५० मा संस्थाले कम्पनीको सेयर खरिद गर्न वा निजी फर्म, विद्यालय, कलेज, नर्सिङ होम वा नाफामा सहभागी हुने खालको आयोजनामा आफ्नो कोषको रकम लगाउन नहुने प्रावधान राखिएको छ ।			
९	उत्तरदायित्व शृङ्खलामा असर पर्ने गरी कार्यकारी अध्यक्ष वा प्रबन्ध सञ्चालकजस्ता प्रावधान विनियममा दफा ४४ वा अन्यत्र कतै गरिएको छैन ।			
१०	सम्पत्ती शुद्धीकरण निवारण कानुनअन्तर्गतको दायित्व पूरा गर्न आवश्यक व्यवस्थाहरू विनियममा खास गरी दफा ८, ४६, ६६, ६७, ७६ र ८५ मा गरिएका छन् ।			
११	कसैलाई पनि सदस्यता लिएको तीन महिना व्यतीत नभई ऋण नदिइने व्यवस्थाका साथै ऋण दिँदा तरलताका लागि १५ प्रतिशत			

	छुट्ट्याएर हुने लगानीयोग्य रकम ६० लाख पुगेपछिको अवस्थामा त्यस्तो रकमको आधा प्रतिशतभन्दा बढी नदिइने गरी दफा ६० मा सीमाङ्कन गरिएको छ ।			
१२	एकीकृत सूचना प्रणालीमा आबद्धताको व्यवस्था विनियम दफा ७४ मा राखिएको छ ।			
१३	सूचनाको हक प्रत्याभूत गर्नुका साथै अग्रतापूर्ण खुलासाका लागि विनियममा प्रष्ट प्रावधान दफा ७८ छ ।			
१४	सञ्चालक वा लेखा समितिका सदस्यहरूलाई ऋण प्रदान गर्ने वा उनीहरूको सुविधाका साथै व्यवस्थापकको पारिश्रमिक तोक्ने सम्बन्धमा वाञ्छित सीमाङ्कनसहितका प्रावधानहरू विनियम दफा ३०, ६०, ६२ र ६४ मा छन्।			
१५	नियामक निकायका निर्देशनलगायत आम सदस्यहरूका सरोकारका विषयहरू साधारण सभामा जानकारी गराउनुपर्ने व्यवस्था विनियम दफा ७७ मा राखिएको छ ।			

अनुसूची ४: प्रथम प्रारम्भिक भेलाका निर्णयहरूको नमुना

सहकारी विभागले प्रकासन गरेको सहकारी संस्था दिग्दर्शन २०७४ मा दिईएको पहिलो प्रारम्भिक भेलाका निर्णयहरूको नमुना यस प्रकार रहेको छ । यसै नमुना अनुसार कुनै पनि सहकारी दर्ता गर्न इच्छुक व्यक्तिहरूको समूहले प्रारम्भिक भेलाका निर्णयहरू गर्न सक्नेछन् ।

मिति ... ... का दिन हामी तपसिलका व्यक्तिहरूले सहकारी संस्था खोली सदस्यहरूको आर्थिक तथा सामाजिक स्तर उठाउने अभिप्रायले श्री ... ... को अध्यक्षतामा पहिलो प्रारम्भिक भेला गरी तपसिल बमोजिमका विषयहरूमा गहन छलफल एवम् सान्दर्भिक निर्णय लिइयो ।

उपस्थिति

सि. नं.	नाम, थर	ठेगाना	दस्तखत
१			
२			
३			
४			

प्रस्तावहरू

१. संस्था गठन गर्ने
२. संस्थाको नाम र ठेगाना राख्ने
३. उद्देश्य र कार्य तय गर्ने
४. कार्यक्षेत्र निर्धारण गर्ने
५. सेयर र प्रवेश शुल्कको रकम तोक्ने
६. तदर्थ सञ्चालक समिति गठन गर्ने
७. संस्थाको विनियम, कार्ययोजना, सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन, आर्थिक तथा प्रशासनिक नियमावली (र बचत परिचालन गर्ने संस्थाको हकमा बचत परिचालन निर्देशिका) को मस्यौदा गर्ने
८. सेयर र प्रवेश शुल्कबापत उठेको रकम जिम्मा दिने
९. स्व-घोषणा गर्ने
१०. दर्ता गर्ने अधिकारीसाग पूर्व-परामर्श लिने
११. पूर्व-सहकारी कक्षा चलाउने र
१२. विविध ।

निर्णयहरू

निर्णय नं. १

प्रस्ताव नं. १ माथि छलफल गर्दा सहकारी दर्शन, सिद्धान्त, मूल्य, मान्यता र विधिअनुरूप एकजुट भएर स्वावलम्बन, पारस्परिकता र किफायतको वृद्धि गर्दै आफ्नो आर्थिक-सामाजिक जीवनस्तर उठाउन विभिन्न व्यावसायिक सेवाहरू एवम् सशक्तीकरणका कार्यहरू सञ्चालनार्थ सहकारी ऐन, नियमबमोजिम … … … … सहकारी संस्था गठन गर्ने निर्णय गरियो ।

निर्णय नं. २

प्रस्ताव नं. २ माथि छलफल गर्दा प्रस्तावित सहकारी संस्थाको नाम श्री … … … सहकारी संस्था लिमिटेड राख्ने निर्णय गर्दै ठेगाना … … … … राखी दर्ता भएपछि कार्यालय स्थापना गर्ने निर्णय गरियो ।

निर्णय नं. ३

सदस्यहरूको व्यक्तित्व विकास, व्यावसायिक विकास र सामुदायिक विकासका उद्देश्य र तदनुसारका कार्यहरू विनियममा उल्लेख गर्ने निर्णय गरियो ।

निर्णय नं. ४

प्रस्ताव नं. ४ माथि छलफल गर्दा प्रस्तावित … … … …सहकारी संस्था को कार्यक्षेत्र … … … …जिल्लाको … … … … महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका/नगरपालिका /गाउँपालिकाको वडा नं … …राख्ने निर्णय गरियो ।

निर्णय नं. ५

प्रस्ताव नं. ५ माथि छलफल गर्दा प्रस्तावित … … … …सहकारी संस्था को प्रतिसेयर मूल्य रू. … …र प्रवेश शुल्कबापतको रकम रू. … …राख्ने निर्णय गरियो ।

निर्णय नं. ६

प्रस्ताव नं. ६ का सम्बन्धमा आजको भेलाबाट प्रस्तावित … … … … सहकारी संस्थाको तदर्थ सञ्चालक समिति देहायबमोजिमको गठन गर्ने प्रस्ताव पारित गरियो ।

सि.नं.	नाम, थर	पद
१		अध्यक्ष
२		उपाध्यक्ष
३		सचिव
४		कोषाध्यक्ष
५		सदस्य
६		सदस्य
७		सदस्य

निर्णय नं. ७

प्रस्ताव नं. ७ माथि छलफल गर्दा यस सहकारी संस्थालाई विधिवत् दर्ता गरी सञ्चालन गर्न आवश्यक पर्ने सम्भाव्यता अध्ययन गरी प्रतिवेदन तयार पार्न, कार्ययोजना तर्जुमा गर्न र विनियम, आर्थिक-प्रशासनिक नियमावली (एवम् बचत परिचालन गर्ने संस्थाको हकमा

बचत परिचालन निर्देशिका) बनाउनका लागि तपसिलबमोजिमका व्यक्तिहरू रहने गरी मस्यौदा, अध्ययन वा तर्जुमा समितिहरू गठन गर्ने र समितिहरूले मिति २०...।...।...मा हुने दोस्रो भेलामा आ-आफ्नो मस्यौदा पेश गर्ने निर्णय गरियो ।

क. बिनियम मस्यौदा समिति

श्री ... ...संयोजक

श्री ... ...सदस्य

श्री ... ...सदस्य

श्री ... ...सदस्य

श्री ... ...सदस्य सचिव

ख. कार्ययोजना तर्जुमा समिति

श्री ... ...संयोजक

श्री ... ...सदस्य

श्री ... ...सदस्य

श्री ... ...सदस्य

श्री ... ...सदस्य सचिव

ग. सम्भाव्यता अध्ययन समिति

श्री ... ...संयोजक

श्री ... ...सदस्य

श्री ... ...सदस्य

श्री ... ...सदस्य

श्री ... ...सदस्य सचिव

घ. आर्थिक-प्रशासनिक नियमावली मस्यौदा समिति

श्री ... ...संयोजक

श्री ... ...सदस्य

श्री ... ...सदस्य

श्री ... ...सदस्य

श्री ... ...सदस्य सचिव

ङ. बचत परिचालन निर्देशिका मस्यौदा समिति

श्री ... ...संयोजक

श्री ... ...सदस्य

श्री ... ...सदस्य

श्री ... ...सदस्य

श्री ... ...सदस्य सचिव

निर्णय नं. ८

प्रस्ताव नं. ८ का सम्बन्धमा संस्था दर्ता गर्ने प्रयोजनका लागि सम्पूर्ण सदस्यहरूबाट प्राप्त भएको सेयरबापतको रकम रू. ... ... र प्रवेश शुल्कबापतको रकम रू. ... ... गरी जम्मा उठेको रकम रू. ... ... (अक्षरेपि रूपैया ... ...) संस्था दर्ता भएपश्चात् संस्थाको नाममा बैंक खाता खोली जम्मा गर्ने गरी हालका लागि संस्थाका तदर्थ समितिका ... ... श्री ... ... को जिम्मा दिने निर्णय गरियो ।

निर्णय नं. ९

प्रस्ताव नं. ९ माथि छलफल गर्दा प्रस्तावित यस सहकारी संस्थाका सदस्यहरूको स्व-घोषणा तयार गरी मिति २०...। ...।... मा हुने दोस्रो भेलामा पेस गर्ने निर्णय गरियो ।

निर्णय नं. १०

प्रस्ताव नं. १० मा छलफल गर्दा तदर्थ सञ्चालक समितिका अध्यक्ष र यथाशक्य मस्यौदा समितिहरूका संयोजकहरू सबै जनाले मस्यौदा कार्य थाल्नुअगावै दर्ता गर्ने अधिकारीसँग भेटी पूर्व-परामर्श गर्ने निर्णय गरियो ।

निर्णय नं. ११

प्रस्ताव नं. ११ माथि भएको छलफलबाट दर्ता गर्ने अधिकारीका तर्फबाट स्रोत व्यक्तिहरू मिल्ने सम्भावनासमेत हेरी दोस्रो प्रारम्भिक भेला नराख्दै पूर्व-सदस्य कक्षा राखे टुङ्गोमा पुगियो ।

निर्णय नं. १२

प्रस्ताव नं. १० माथि छलफल गर्दा संस्थाको दोस्रो भेला मिति २०...। ...।... मा गर्ने निर्णय गरियो । आजको यस भेलाले सहकारी संस्था खोल्ने सम्बन्धमा महत्त्वपूर्ण निर्णय गरेको हुँदा उपस्थित सहभागीलाई भेलाको अध्यक्षबाट धन्यवाद ज्ञापन गरियो । साथै सबै जना मन, वचन र कर्मले एकजुट भएर सहकारी माध्यमबाट अघि बढ्ने सङ्कल्पका साथ यो प्रारम्भिक भेला समापन गरियो ।

अनुसूची ५: दोस्रो प्रारम्भिक भेलाका निर्णयहरूको नमुना

मिति २०...।...।... का दिन हामी तपसिलका व्यक्तिहरूको उपस्थितिमा प्रस्तावित ... ...सहकारी संस्थाको तदर्थ सञ्चालक समितिका अध्यक्ष श्री ... ... को अध्यक्षतामा दोस्रो भेला बसी विविध विषयहरू माथि गहन छलफल गरी निम्न अनुसारका निर्णयहरू गरियो ।

उपस्थिति

सि. नं.	नाम, थर	ठेगाना	दस्तखत
१			
२			
३			
४			
५			

प्रस्तावहरू

१. मस्यौदा विनियम पारित गर्ने

२. कार्ययोजना एवम् सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदनको प्रारूप स्वीकृत गर्ने

३. संस्था दर्ता गर्न अधिकार प्रत्यायोजन गर्ने

४. संस्था दर्तापश्चात् सेयर र सदस्य प्रवेश शुल्कबापत उठेको रकम बैंकमा खाता खोली जम्मा गर्ने तथा खाता सञ्चालन गर्ने

५. स्व-घोषणा-पत्रमा सहीछाप गर्ने

६. आर्थिक तथा प्रशासनिक नियमावली (एवम् बचत परिचालन गर्ने संस्थाको हकमा बचत परिचालन निर्देशिका) पारित गर्ने र

७. विविध ।

निर्णयहरू

निर्णय नं. १

प्रस्ताव नं. १ माथि छलफल गर्दा प्रस्तावित ... ...सहकारी संस्था लि. को विनियम बनाउनका लागि मिति २०...।...।... मा श्री ... . को संयोजकत्वमा गठित मस्यौदा समितिले पेस गरेको विनियमको मस्यौदामाथि भेलामा व्यापक छलफल गरी सर्वसम्मतिले पारित गर्ने निर्णयका साथै विनियमको प्रत्येक पानामा

तदर्थ सञ्चालक समितिका सदस्यहरूका साथै अटेसम्म सबै जनाले हस्ताक्षर गर्ने निर्णय समेत भयो ।

निर्णय नं. २

प्रस्ताव नं. २ माथि छलफल गर्दा तर्जुमा समितिहरूले पेस गरेका कार्ययोजनाको प्रारूपका साथै सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदनमा सम्बन्धमा छलफल गरी सर्वसम्मतिले पारित गरियो ।

निर्णय नं. ३

यस सम्बन्धमा छलफल गर्दा प्रस्तावित ... ...सहकारी संस्था लि. दर्ता गर्ने सिलसिलामा सबै सदस्यहरू सम्बन्धित निकायमा उपस्थित भएर कार्य गर्न विभिन्न व्यावहारिक कठिनाइले गर्दा संस्था दर्ता गर्न एवम् विनियम लगायतका अन्य कागजातमा आवश्यक सामान्य थपघट गरी प्रमाणित गर्नका लागि तदर्थ सञ्चालक समितिका ... ... श्री ... ..., श्री ... ... र .... श्री ... ...समेतलाई अधिकार प्रत्यायोजन गर्ने निर्णय गरियो ।

निर्णय नं. ४

प्रस्ताव नं. ४ माथि छलफल गर्दा यस संस्थाका सदस्यहरूबाट उठेको सेयर तथा प्रवेश शुल्क बापतका रकम हाल तदर्थ सञ्चालक समितिका ... ... श्री ... ... को जिम्मामा रहेकोमा संस्था दर्ता भएपश्चात् ... ... बैंकमा तदर्थ सञ्चालक समितिका अध्यक्ष र कोषाध्यक्षको संयुक्त दस्तखतबाट सञ्चालन हुने गरी संस्थाको नाममा खाता खोल्ने निर्णय गरियो ।

निर्णय नं. ५

यस सम्बन्धमा तदर्थ सञ्चालक समितिका तर्फबाट पेस भएको स्व-घोषणा पत्रको बेहोराको मस्यौदाउपर छलफल गरी सर्वसम्मतिले पारित गरेर सबै जनाले सहीछाप गर्ने निर्णय भयो ।

निर्णय नं. ६

मस्यौदा समितिहरूले पेस गरेका संस्थाको आर्थिक तथा प्रशासनिक नियमावली र (बचत परिचालन गर्ने संस्थाको हकमा) बचत परिचालन निर्देशिका उपर व्यापक छलफल गरी पारित गरियो । साथै यस बैठकमा छलफल गर्नु पर्ने विषय नभएकोले आजको बैठक समापन गरियो ।

अनुसूची ६: अधिकार प्रत्यायोजनको नमुना

मितिः २०...।...।...

श्री दर्ता गर्ने अधिकारी ज्यू,

... ... महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका/नगरपालिका/गाउँपालिका

कार्यालय ... ...।

विषयः- अधिकार प्रत्यायोजन ।

महोदय,

यस प्रस्तावित ... ...सहकारी संस्था लि. को मिति २०...।...।... मा बसेको दोस्रो प्रारम्भिक भेलाले गरेको निर्णयानुसार संस्था दर्ता गर्ने क्रममा प्रचलित कानुनबमोजिम प्रक्रिया पूरा गर्ने सिलसिलामा हाम्रोतर्फबाट विनियममा सामान्य थपघट गरी प्रमाणीकरणलगायतका आवश्यक काम—कारबाई गर्न निम्न दस्तखत नमुना भएको तदर्थ सञ्चालक समितिका ... ... श्री ... ..., श्री ... ... र ... ... श्री ... ...समेतलाई अधिकार प्रत्यायोजन गरिएको बेहोरा अनुरोध गर्दछौं । निजहरूले हाम्रो प्रतिनिधिको रूपमा गरेका सम्पूर्ण कामको जिम्मेवारी लिने गरी हामी मञ्जुर छौं ।

अधिकार प्रत्यायोजन गरिएका व्यक्तिको

नाम थर	ठेगाना	पद	दस्तखत
१. श्री			
२. श्री			
३. श्री			

आवेदकहरूको

नाम थर	ठेगाना	दस्तखत
१. श्री		
२. श्री		
३. श्री		

द्रष्टव्यः अधिकार प्रत्यायोजन-पत्रमा आवेदक सबैको विवरण समावेश गर्नुपर्ने छ ।

अनुसूची ७: स्व-घोषणा-पत्रको नमुना

प्रस्तावित श्री ... ...सहकारी संस्था लि. दर्ता गर्न दरखास्त दिने हामी तपसिल बमोजिमका आवेदकहरूले प्रचलित कानुनसम्मत सहकारी संस्था स्थापना गरी आफ्नो आर्थिक-सामाजिक उत्थान गर्ने कार्यकारणबाहेक अन्य कुनै कार्यकारण नभएको र देहायमा उल्लिखित कुराका साथै अन्य कुनै कुराले सहकारी संस्थाको सदस्यता प्राप्त गरी सेवा उपयोग गर्न अयोग्य नभएको स्व-घोषणा गर्दछौं:-

हामी आवेदकहरू कोही पनि,-

- यही प्रकृतिको अन्य सहकारी संस्थाको सदस्य छैनौं;
- बैंक, वित्तीय संस्था वा अन्य कुनै सहकारी संस्था/संघ/राष्ट्रिय सहकारी बैंकको कानुनबमोजिम कालो सूचीमा परेका व्यक्ति हैनौं;
- यसअघि सहकारी संस्था खोली सदस्यहरूको रकम हिनामिना गरी कारबाईमा परेका वा फरार रहेका व्यक्ति हैनौं;
- सम्पत्ति शुद्धीकरणसम्बन्धी कसुरमा सजाय पाएका व्यक्ति हैनौं र
- सहकारी दर्शन, सिद्धान्त, मूल्य, मान्यता र. कानुनबमोजिम स्वावलम्बन र पारस्परिकताको भावनाबाट आफ्नो बहुआयामिक विकासका लागि यस संस्थाको सञ्चालन गर्न मञ्जुर छौं ।

उपर्युक्त बेहोरा ठीक, साँचो हो । झुठ्ठा ठहरे कानुन बमोजिम सहुँला, बुझाउँला भनी सहीछाप गर्ने

सि. न.	सदस्यको नाम थर	नागरिकता न. र लिएको जिल्ला	हालको ठेगान र सम्पर्क नम्बर	दस्तखत
१				
२				
३				

अनुसूची ८: भर्पाईको नमुना

भर्पाई दादै प्रस्तावित .... सहकारी संस्था लि. को तदर्थ सञ्चालक समितिका .... श्री .... आगे उक्त सहकारी संस्था लि. का सदस्यहरूको..........प्रारम्भिक भेलाको मिति..........को निर्णयबमोजिम प्रतिसेयर रू.........।— का दरले.......... जनाबाट जम्मा .... कित्ताको हुन आउने जम्मा रकम रू. .... (अक्षरेपि रूपैयाँ .... मात्र) र प्रवेश शुल्क व्यक्ति रू. .... ।— का दरले हुन आउने रू. ....।— (अक्षरेपि

....मात्र) गरी जम्मा रू. ....।— (अक्षरेपि .... मात्र) सहकारी संस्था दर्ता भएपछि संस्थाको नाममा बैंक खाता खोली जम्मा गर्ने कबोल गरी उक्त रकम मैले बुझिलिई यो भर्पाईमा सहीछाप गरी ....महागरनपालिका/उपमहानगरपालिका/नगरपालिका/गाउँपालिकामा पेस गरेको छु । प्राप्त रकम हाल मेरो ....मा रहेको ....हिसाब नं. ....मा जम्मा गरी बैंक भौचर दाखिला गरेको छु । उक्त रकम संस्था दर्ता भई नियमानुसार संस्थाको आफ्नै खाता नखोलेसम्म चलन नगरी सुरक्षित राखेछु र संस्थाको बैंक खाता खोलेपछि तत्कालै दाखिला गर्नेछु । फरक परेमा कानुनबमोजिम कारबाई भएमा मेरो मञ्जुरी छ।

इति संवत् २०...... साल .... महिना .... गते रोज ....शुभम्

अनुसूची ९: आवेदकहरूको विवरण फाराम

सेयरको विवरण													
सि न	बाजेको नाम थर	बाबुको नाम थर	पति वा पत्नीको नाम थर	आवेदकको नाम थर	उमेर	ठेगाना	पेशा	प्रति सेयर रकम रू	खरिद सेयर सङ्ख्या	सेयरको जम्मा रकम रू	सम्पर्क न	औंठा छाप	फोटो र फोटोमा पर्ने गरीसहीछाप
१													
२													
३													

अनुसूची १०: तदर्थ सञ्चालक समितिका सदस्यहरूको विवरण फाराम

सि न	बाजेको नाम थर	बाबुको नाम थर	पति वा पत्नीको नाम थर	सञ्चालकको नाम थर	पद	ठेगाना	पेशा	निर्वाचित मिति	बहाल रहने अवधि	औंठा छाप	फोटो र फोटोमा पर्ने गरिसहीछाप	सम्पर्क नम्बर	कैफियत

अनुसूची ११: व्यावसायिक कार्ययोजनाको रूपरेखा

संस्थाको नामः — ... ...

ठेगानाः—... ... ...

क. उद्देश्यः

१. ....

२. ....

३. ....

ख. कार्यहरूः—

१. ....

२. ....

३. ....

४. ....

५. ....

ग. आगामी ३ वर्षपछिको अवस्था प्रक्षेपण

१. सदस्यता विस्तार लक्ष्य

विवरण	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	कैफियत
सदस्य सङ्ख्या				
– महिला				
– पुरूष				
– जम्मा				
जम्मा सदस्यमा दलित समुदायको प्रतिशत				

२. व्यावसायिक सेवा विस्तार लक्ष्य

विवरण	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	कैफियत
सदस्यको उत्पादन खरिद				
– परिमाण (... ...)				
– रकम (रू.)				
– लाभान्वित हुने सदस्य (जना)				
सदस्यलाई वस्तु वा सेवा बिक्री				
– परिमाण (... ...)				
– रकम (रू.)				
– लाभान्वित हुने सदस्य (जना)				

सदस्यलाई रोजगारीको अवसर सृजना				
- प्रत्यक्ष पूर्णकालीन (जना)				
- अप्रत्यक्ष पूर्णकालीन (वर्षमा २,०८० घण्टाको १ जनाको				
सदस्यलाई ऋण सेवा (वार्षिक)				
- रकम (रू.)				
- जना				
सदस्यलाई बचत सेवा मौज्दात)				
- रकम (रू.)				
- जना				

ग—३. सहकारी गतिविधि विस्तार लक्ष्य

विवरण	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	कैफियत
सदस्य शिक्षा (वार्षिक जना)				
गाउँ/टोल/उपक्षेत्रीय सदस्य बैठकहरूआयोजना (वार्षिक पटक)				
समुदायिक विकासका योजनाहरू सञ्चालन				

घ. पुँजीको स्रोत र उपयोग

विवरण	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	कैफियत
आवश्यकता-स्थिर पुँजीतर्फ (घर, जग्गा, कारखाना, उपकरण, फर्निचर आदि)				
- चालु पुँजीतर्फ (मौज्दात मालसामान, उधारो बिक्री, नगद मौज्दात आदि)				
- ऋण लगानीतर्फ				
- जम्मा				
स्रोत				
- सेयर पुँजी				
- जगेडा कोष				
- अन्य (... ... ...)				
सदस्यको बचत (सदस्यलाई ऋण दिन बाँच)				
जम्मा				

ङ कार्यान्वयन जिम्मेवारी बाँडफाँड

ङ—१. सञ्चालक समितिको जिम्मेवारी

१
२
३
४

ङ—२. गाउँ/टोल/उपक्षेत्रीय बैठकको जिम्मेवारी

१
२
३
४

ङ—३. लेखा सुपरीवेक्षण समितिको जिम्मेवारी

१
२
३
४

ङ—४. व्यवस्थापन कर्मचारीहरूको जिम्मेवारी

१
२
३
४

ङ—५. प्रत्येक सदस्यको जिम्मेबारी

१
२
३
४

च. कार्ययोजनाबाट सदस्यहरूको जीवनमा पर्ने प्रभावका सूचकहरू

१
२
३
४

छ. कार्यान्वयन प्रगतिको समीक्षा एवम् जवाफदेही स्थापना विधि

१

२

३

अनुसूची १२ः सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदनको ढाँचा

१. परिचय

२. संस्था गठन गर्नुपर्नाको कारण

३. सदस्यताको जनसाङ्ख्यिक आधार

४. सहभागिताको औचित्य

५. व्यावसायिक सम्भाव्यता

५.१ सदस्य केन्द्रीयताका आधारमा व्यावसायिक कारोबारको अनुमान

५.२ सदस्यहरूको संरक्षण (Patronage) सुनिश्चित गर्ने आधारहरू

५.३ कारोबारबाट हुने बचत (Surplus) को प्रक्षेपण

६. पुँजी आवश्यकता र स्रोत

६.१ आवश्यकताको अनुमान

६.२ स्रोत

६.३ पुँजी परिचालनका तर्कसम्मत आधारहरू

७. बजार विश्लेषण

७.१ नगिचको बजार

७.२ टाढाको बजार

७.३ प्रतिस्पर्धाको स्तर र प्रतिस्पर्धामा टिक्ने आधारहरू

८. कार्यक्षेत्रभित्र रहेका समान प्रकृतिका सहकारी संस्थाहरूको सङ्ख्या, सेवा र सदस्यताको प्रकाशमा प्रस्तावित संस्थाको औचित्य

९. पहिले स्थापना भइसकेका समान प्रकृतिका संस्थाहरूमा संलग्न हुन नसक्ने कारण

१०. महिला सशक्तीकरण र सामाजिक समावेशीकरणका आयामहरू

११. जनशक्ति व्यवस्था

१२. संस्थाको विकास र स्थायित्वका आधारहरू

अनुसूची १३ः दर्ता दरखास्तको नमुना

मितिः २०... । ...।...

श्री .. .. ज्यू,

महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका/नगरपालिका/गाउँपालिका कार्यालय ... ...।

विषयः सहकारी संस्थाको दर्ता ।

महोदय,

हामी देहायका व्यक्तिहरू देहायका कुरा खोली देहायको संस्था दर्ता गरी पाउन निवेदन गर्दछौं । उद्देश्यअनुरूप संस्थाले तत्काल गर्ने कार्यहरूको योजना र प्रस्तावित संस्थाको विनियम दुई प्रति यसै साथ संलग्न राखी पेस गरेका छौं ।

संस्था सम्बन्धी विवरण

(क) प्रस्तावित संस्थाको नामः-

(ख) ठेगानाः-

(ग) उद्देश्यः-

(घ) मुख्य कार्यः-

(ङ) कार्यक्षेत्रः-

(च) दायित्वः-

(छ) सदस्य सङ्ख्याः-

(ज) महिला ... ... जना (२) पुरुष ... ... जना

(झ) प्राप्त सेयर पुँजीको रकमः- रू. ... ...

(ञ) प्राप्त प्रवेश शुल्कको रकमः- रू. ... ...

आवेदकहरूको तर्फबाट

नामः- ... ...

हस्ताक्षरः- ... ...

पदः- तदर्थ सञ्चालक समितिका अध्यक्ष

प्रस्तावित... ... ... सहकारी संस्था लि.

FM-8353

अनुसूची १४ संस्था दर्ता किताबको नमुना

.... महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका/नगरपालिका/गाउँपालिका कार्यालय

सहकारी संस्था दर्ता किताप

दर्ता नं.	निर्णय मिति	संस्थाको नाम, ठेगाना	वर्गीकरण	सदस्य सङ्ख्या				जम्मा प्राप्त सेयर पुँजी रु.	जम्मा प्राप्त प्रवेश शुल्क रु.	अध्यक्षको नाम, घर	दर्ता गर्ने अधिकारीको दस्तखत	कैफियत
१				महिला	पुरूष	अन्य	जम्मा					
२												
३												

अनुसूची १५ संस्था दर्ता प्रमाण-पत्रको नमुना

... ... महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका/नगरपालिका/गाउँपालिका कार्यालय

दर्ता प्रमाण-पत्र

दर्ता नं.

... ... महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका/नगरपालिका/गाउँपालिका सहकारी ऐन, ... को दफा ... बमोजिम श्री ... ... लाई सीमित दायित्व भएको संस्थामा दर्ता गरी स्वीकृत विनियम सहित यो प्रमाण-पत्र प्रदान गरिएको छ ।

वर्गीकरणः ... ...

दर्ता गरेको मितिः ... .

दस्तखतः ... ...

दर्ता गर्ने अधिकारीको नामः ... ...

पदः ... ...

कार्यालयको छापः ... ...

Mid-Western University
Central Library
Birendranagar, Surkhet

FM-8353

Mid-Western University
Central Library
Birendranagar, Surkhet